

ARTS LIB.

N
6809
T68V82

D
0
0
0
0
7
6
6
6
4
8
0

UC SOUTHERN REGIONAL LIBRARY FACILITY

CAT.
LECT.
. 1

5
89

ERDÉLYI MAGYARSÁG TRANSYLVANIAN HUNGARIANS

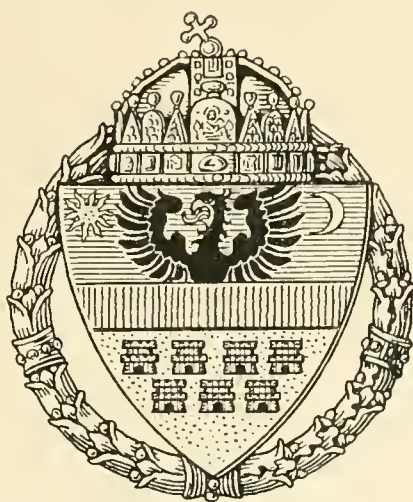
NÉPMŰVÉSZET PEASANT ART

KIADJA
A NÉPIES IRODALMI TÁRSASÁG
BUDAPESTEN

PUBLISHED
BY THE POPULAR LITERARY SOCIETY
IN BUDAPEST

ERDÉLYI MAGYARSÁG TRANSYLVANIAN HUNGARIANS

NÉPMŰVÉSZET PEASANT ART

KIADJA
A NÉPIES IRODALMI TÁRSASÁG
BUDAPESTEN

PUBLISHED
BY THE POPULAR LITERARY SOCIETY
IN BUDAPEST

BEVEZETÉS.

Nagy népek szerencséje, hogy az egész világ szeme rajtuk függ. A kultúra szolgálatában tett minden lépésük az egész civilizált világ közkincsévé válik. Kis népek is, egy-egy nagyhatalom, vagy hatalmas nemzet védőszárnyai alatt nemcsak védőjüket, de kulturális értékeik felkutatóit, ismertetőit is megtalálják. A magukra hagyatott kis népek élete, történelme, számos nagyértékű alkotása azonban többnyire az ismeretlenség homályában marad; sok drága gyöngy elvész, mert nincs, aki napvilágra hozza. Ez a sors nehezedik Kelet-Európa kis népeire és különösen a volt osztrák-magyar monarchia területén a Duna völgyében alakult államokat alkotó népfajokra.

A Népies Irodalmi Társaságnak ez a kiadványa megkísérli a nagy népek figyelmét az Európa keletének egyik zugában, Erdély hegyei közt körülzártan élő, de a nyugati kultúrát évszázadok óta terjesztő erdélyi magyarság szellemének egyik megnyilatkozására: népművészetére terelni.

Könyvünk a több mint 1000 éve Erdélyben lakó magyarok népművészetéről szól, annak a népnek alkotásairól, mely a nagy magyar fajnak Erdélybe szakadt hajtása s ezzel fajilag azonos, tehát népművészete sem lehet lényegében más, mint az egyetemes magyar népé, helyi színekkel megszínezve.

Az exotikumot váró érdeklődő várakozását talán eleve mérsékli e két szó: keleti vér, nyugati kultúra. Az erdélyi magyar népművészet tehát nem exotikus, primitív művészet, hanem a magyar népléleknek olyan megnyilvánulása, amely az európai kultúra hatása alatt, annak átvétele alapján keletkezett.

Sajátjává tette a történet folyamán uralkodó különböző művészeti irányok megkapó motívumait s ezeket lelkivilágának, egyéniségének megfelelően, a rendelkezésre álló technikához mért módon juttatta kifejezésre. Természetesen a magyar népművészetben és így az erdélyiben is megvannak még az ősi, talán Keletről hozott motívumok nyomai is; bár a nép mai művészete nem valami ázsiai tradíciók, hanem az európai művészeti irányok hatása alatt fejlődött ki, itt is ott is kiesillan valami a magyar faj keleti eredetének nyomaként, fölfogásban, színben, motívumban. Ez az európai kultúrát lehelő és fejlődésében az európai művészettörténeti stílusok (románkori, csúsesíves, renaissance, barokk stb.) hatásait mai napig hordozó, eleven, mert folyton alakuló népművészet, olyan hatalmas megnyilvánulása a magyar népléleknek, amely hatását kiterjeszti a magyar fajjal egy területen, vagy közvetlen szomszédságban élő összes más fajhoz tartozó népekre, az előbbiek sorában még

a magas kulturájú néemetségre is. Így a magyar művészet s népművészet, de különösen az erdélyi magyar népművészet közvetítője volt a nyugateurópai történeti stílusok értékeinek a nem magyar keleti kis népek között.

Ez az erdélyi magyar népművészetről szóló könyvünk tehát nemcsak a faj kultúrképességéről s még mindig elevenen élő ősi alkotó erejéről beszél az objektív szemlélőnek, de egyben a magyar faj keleti kultúrmunkájának egyik bizonyítéka.

Az erdélyi népművészet azonban nemcsak mint kultúrtényező, mint a nyugati művészeti hatások hordozója és terjesztője tarthat számot érdeklődésre, hanem egyszersmind sok abszolút becsű művészi alkotást magában foglaló olyan kincsesháza a magyar népléleknek, amelynek megismerésére e munka csak kedvet akar ébreszteni. Mert Európa ezen egyik legérdekesebb népfajának művészi értékű alkotásait és általában az e fajban rejlő kultúrértékeket alaposan jól csak az ismerheti meg, ki felkeresi őket és személyes tapasztalat alapján alkot magának képet életviszonyaikról, szellemükről, sorsukról, szóval egész kerek világukról.

Ha sikerül a Kelet falai előtt a nyugati civilizációt hol karddal, hol minden európai nagy eszme lelkesítő erejével, hol a tudomány és művészet fegyverzetében védő és propagáló erdélyi magyarság népművészete iránt némi érdeklődést, a nép és alkotásai megismerésére vágyat és elhatározást ébresztenünk: a könyvecske elérte célját.

Dr. Petri Pál.

AZ ERDÉLYI MAGYARSÁG NÉPMŰVÉSZETE.

Európa legkeletén, népek kapujában, az Ural déli lejtőin tűnik föl először a magyarság. Keleteurópai és ázsiai ugor-török népekkel tart vérbeli és nyelvi rokonságot. Mai földén több mint ezer évvel ezelőtt megtelepülve, rövid kalandos próbálkozások után nyugateurópai formák között rendezkedik be a X. század végén s a XI. század első évtizedeiben. Azóta — adott viszonyaihoz és lehetőségeihez mért tempóban — nyugateurópai módra éli életét.

A keleteurópai-ázsiai sikok horizontja, temperamentuma, szóval a keleti lélek *Bizanc nélkül* egyfelől, az ezeréves nyugateurópai civilizáció és kultúra másfelől, tükrözik mai egyéniségében. E kettő lüktet a magyar nép eleven művészetében is. E művészet alapjaiban egységes az egész magyarságban, ahogy egymástól legtávolabb eső etnikai csoportjainak sincsenek *megértés-zavaró* nyelvjárási sajátosságai. Egységes zenéje, tánca, költészete, díszítő-művészetének ornamentikája; sőt minden lényeges, sajátos jegyében *azonos*, még a legnyugatibb Vasmegyét s legkeletibb Csíks megyét hasonlítva is össze.

Ez egységes magyar faj integrans része az erdélyi magyarság; évszázadokon át hivatott letéteményese a magyar művelődésnek, védelmezője — önálló fejedelmek alatt — a nemzet politikai és szellemi szabadságának az újkor elejétől, éppen attól az időtől kezdve, mikor az emberi művelődés nagy eredményei és hathatós eszközei a nagy néptömegek elé is a haladás lehetőségeinek hatalmas perspektíváit tárják. Erdélyben iktatják a kerek világon először törvénybe a vallásfelekezetek szabadságát a XVI. században, Tordán. A XVI. század közepén erdélyi magyar író és nyomtató humanista szellemű aëtopusi meséket. Magyar ember írja és nyomtatja az első latin-betűs oláh könyvet, fölkinálva anyanyelvükön Dávid király zsoltárait. (Első kísérlet a nép *egészét* nyugateurópai gondolatkörbe emelni.) De Cartes szelleme szólal a XVII. század közepén erdélyi magyar ember magyar nyelvű enciklopediájában s Comenius ül erdélyi kollégiumok katedráján. Madam de Sévigné szelleme a legkeletibb magyar falu szülöttét ihleti meg s a XVIII. század elejétől kezdve Mikes Kelemen az ő modorában ír bájos naplót magyarul. A XIX. század elején jeles Kant-magyarító magyar ül egyik erdélyi kollégium katedráján s ugyanaz időben telik az erdélyi magyarságból új Euklidesszel ajándékozni meg az egyetemes tudományt.

Ez egy-két példa csak arra kíván figyelmeztetni, hogy a magyarság a nyugati kulturális eszmék adóját mindig leróta, mindent a maga idejében, kezdve azzal, hogy a római egyháznak már a XI. században a honfoglalók véréből adott szenteket.

Az erdélyi magyarság népművészetében föl-fölbukkanó reminiscenciáit a történeti ízlésfordulatoknak, stíluselemeknek nem tudjuk megmagyarázni, ha számba nem vesszük az erdélyi magyarság élen haladó rétegeinek fönt érintett nyugateurópai műveltségét, amely fokenként szállt és száll alább-alább az egymás alá rétegződő társadalmi rendek szintjeire, ahol több-kevesebb hatással árad szét a néplelek titokzatos kamaráiba: nyom nélkül tűnik el, vagy sajátos módon megtermékenyíti az ősi hagyatékot.

Az erdélyi magyarság művészetében a nyugateurópai szem e sajátos ősi hagyaték mellett a nyugati műveltség legkeletibb egyetemes hatásait is szemlélheti. Mert Nyugat és Kelet kapuja itt van.

Az erdélyi nagykapuk szimbolikus jelentőségűek is.

*

Anyagnak, technikának, díszítésnek harmóniája sajátja minden igazi népművészetnek; jellemzi a magyart is. Szereti a nagy szintelen (fehér, fekete), vagy egy színű felületekre kiszámítottan, szerkezeti vonalak mentén rakni fel tüzes, primárius színfoltjait. Hangsúlyozza a szerkezet szépségeit s szerkezeti részeket díszül alkalmaz még a ruhán is; annál inkább épületein, főként nagykapuin. Az erdélyi, kalotaszegi magyarság női viselete pl. — mint egyik jeles magyar festőművész és kutató mondja — valósággal architektonikus, amelyet az ókori görög ízlés sem mondott volna barbárnak. A magyarság ornamentikájának forrása virágoskertje s ha a szerkezet vonala nem kíván frízszerű ékítést, röviden és kerekdeden szólal meg, ahogy nyelve sem szereti az összetett mondatok hosszúságát. A virágokat dúsan, színesen fogja bokrétába, ahogy kerti virágait is tarkán, tömötten, levél nélkül köti csokorba. E bokrétás elrendezésű esomókat energikus pontokra helyezi, ahol teljes erejükkel érvényesülhetnek. Bokrétás ornamentumában szabatos, világos rend van s hangsúlyozott pontjaiban gyakori az ötös szám. Leggyakoribb eleme a rózsza, tulipán, szekfű, búzavirág, gránátalma; kitöltésül s zöld színe miatt a tömött aprólevelű koszorú. Az állatvilágból néha a madár, ritkábban a szarvas jelentkezik. Előbbinek a magyar nép lírájában, utóbbinak származás-mondájában is jelentős szerepe van. A virágtartó szívet, eserepet gyakran virággá stilizálja, bár egyébként a stilizálásban takarékos. Naturalisztikus árnyékolásra nincs példa művészetében; ha efféle holmija van, félvér ízlésű kismesteremberek csinálták számára. Jellemzik ornamentikáját negativumok is. Ha pl. hímzése azért készül, hogy neki magának szép legyen, ahol nem köti a technika korlátozottsága (mint pl. szövőszékén a nyújtás és belfonál derékszöge, vagy varrottasában a *azálan carrá* különös technikája stb.), semmi sincs messzebb a magyar művészet szellemétől, mint a geometria. Ebben válik el a magyar ornamentika déli, keleti és északi szomszédságától, a Peloponnésztól Finnorszáig kanyarodó bizánci széptől: az egyenes vonal szépségétől. Ami geometria van művészetében, az az egész emberiség ősi, közös hagyatéka. Díszítményeit legszívesebben kerekded, szívalakú vagy ovális alakra s ezek kombinációira formálja, ha nem köti a szerkezet-részlet adottsága. Teljességgel mellőzi a vallásfelekezeti vonatkozásokat, a nemprotestánsok templontornyának, néha ház- és kapufedélesúcsának s a sírhalmok keresztlécinek kivételével, melyek tisztán vallási aktusokkal, vagy ily vonatkozású felszenteléssel kapcsolatosak. Házában sincsenek ily tartalmú képek s nincs magyar kisiparos effélék előállítására; míg viszont

oláh házak számára oláh kismester alkot a sokszorosítás legelejére visszamutató, roppant primitív, színezett fametszeteket. Itt-ott a katolikus magyar házak egy-két szentképe gyári olajnyomat. Mint díszítő elem hiányzik tehát a kereszt, feszület, bibliai remniszcenciák, szimbólumok, a környező szláv-oláh, német ornamentika szembetűnő jelei; amelyek közül pl. a kereszt ott van az oláh ember tűszőjén, kanáltartóján, bölesőjén, még az ágyán is. Hiányzik a Balkánon nagyrafejllett hivalkodó dús arany- és ezüsthímzés; a női nyakban lógó arany- és ezüstvagyon és szurrogátumaik. Semmi sem idegenebb a magyar díszítéstől, mint nagyobb felületeknek kisebb motívumokkal, pl. akár virágokkal való egyenletes, szervetlen, lanyha beszórása, amivel délről, a geometrikus motívumokra alapított művészetből kiemelkedő, magasabb gazdasági színvonalon álló szerbeknél, bánsági oláhoknál (pl. ruháneműn) ma már találkozunk s amit az erdélyi oláhok mezősségi, szintén haladottabb csoportjánál hasonlóan díszített gyári holmi kezd pótolni. Ez energiátlan tarkaság az erdélyi magyarok szava szerinti: *oláhos, beszerikás*. Hiányzik a figurális elem, házak, tornyok, várak, templomok. Hiányzanak bizonyos nyugati pepecselő technikák: szahuaberakás, intarzia, mozaik, üvegfestés, a primitív balkáni faégetés.

Ily magyar lehelletű népi művészet nem hiányzik az erdélyi oláhság környezetéből sem. Ha kiszállva hegyeiből, a magyar városok, vásárok, műhelyek fogyasztóinak szintjéig emelkedik gazdasági helyzetében, életébe a magyar szépet viszi. Mert magyar a magyar falvak ősi hagyatékában gyökerező kismesterember is: a szües, szürszabó, fazekas, faragó, asztalos, kovács, kalapos, mézeskalácsos stb.

Az erdélyi magyarságnak részben sokoldalú meghatározottsága, részben sziget-szerű elhelyezkedése okozza, hogy aránylag kis területén négy népművészeti dialektust lehet megkülönböztetni; két nyugatit és két keletit: a kalotaszegit (Kolozs, Torda-Aranyosm.), a torozkó-aranyosszékit (Torda-Aranyosm.), a székelyt (Maros-Torda, Udvarhely, Csík, Háromszék) és a csángót (Csík, Brassó, Hunyadm.). Meghatározza őket más-más fizikai környezetük, gazdasági helyzetük, történeti szerepük, részben származásuk (Toroetzko), foglalkozásuk s mindezekből adódott társadalmi elhelyezkedésük főként a múltban; a csángókon ezenkívül megérzik a kín eredetű, de részben balkáni művelődésszintű moldvai oláhság hatása, akikkel tartósan érintkeztek ottlakásuk idején; a brassómegyei csángókra a szomszédos szászok is voltak hatással. Mind e dialektikus különbségek nem lényegesebbek, mint a nyelvjárásbeliek. E különbségeket tudjuk, látjuk, szóval való kifejtésük itt talán fölösleges. A lényegesebbek kiderülnek az alábbi részletezésből, amelyben a tárgyalás alapjául a megmunkált anyagot választottuk. Szólunk tehát a fáról, kőről, agyagról, bőrről, textiliákról, fémekről.

Az erdélyi magyarság famunkái ez anyagnak s ezzel szerkezeti és díszítésbeli **Fa**, lehetőségeinek igen magasfokú ismeretéről tanuskodnak. Együttal jeles példái a sík földi eredetű nép alkalmazkodási képességének fizikai környezetéhez. Lám az Alföld égetetlen sarából vagy téglájából, nádjából, szalmájából s a reugeteges Erdély dús faanyagából egyként alkot ízléses építményeket. Ott sajátos lapos kupolával fedett tornyokat rak téglából, emitt égbefúró karesű toronysisakokat emel fából, az anyag engedelmé és kívánsága szerint. Épített már templomot sövényből, nádból veszendőt s sziklából maradandót. Fedi házat asszú Alföldjén szalmával, lóp körül náddal, erdő alatt eséréppel, erdők közt zsindellyel. E könnyed természetesség ad élete keretének kedves nyugalmat, derűs biztonságot, zavartalan harmóniát. Egy ebben minden józan néppel; de mégis más a szellem, a *hogyan*, a technikai

fogás, a kifejezés módja: a művészet. E finom árnyalatokat is könnyű meglátni a kissé avatott szemnek, ha leírni éppoly nehéz is, mint beszéde difflongusainak halavány különbségeit.

A famunkát is két részre lehetne osztani: a nagyfaragásra és a faragás kislepsztikájára. Az előbbi monumentális, ahol a nagyobb fatömegek konstruktív összefüggése s a viszonylag nagy alkotórészek művészi megmunkálása megkíván vagy megenged bizonyos távlatot, hogy tömege erejével is hathasson. Az utóbbi az intímebb, részletezőbb aprófaragás, az emberrel együtt-mozgó, vele élő, kezében forgó kisebb tárgyak csoportja, jobbadán eszközei, szerszámai. Az első csoportba tartozik temploma, háza, kapuja; utóbbiak közt főként a székelyek között magas fejlődésre emelkedett nagykapu. Az erdélyi kőtemplomok, várak építése a XI–XII. századra mutat vissza, de a falusi nép templomai már ekkor is bizonyára fából épültek. De a XIII. század első felében már kőtoronyok vannak, hiszen 1241-ben a tatárok kezéből megszökött Rogerius nagyváradi mestert a fergeteg-verte Erdély földén keresztül a templomok tornyai irányítják. Ezek pedig aligha maradnak meg a tatárok nyomán, ha egészen fából vannak. Még ma is bőséggben vannak Erdélyben a fatemplomok, amelyeknek román és csücsíves elemei nagy időkre mutatnak vissza. Hasonlóképp bőséggel vannak átmeneti formák, zömök kőtoronyok, melyeknek ősi formájú, négy kis fióktornyos fasisak kerül hegyibe a románivű erkély födeléül. E toronyok, «haranglábak» gyakran nincsenek szerves összefüggésben a templommal, a csücsíves ízlés divatja szerint. Sőt gyakran anyagukban is szétválnak: a templom kő (tégla), a torony pedig egészen fából való. A legtöbbje statikai szempontból is kitűnő alkotás; s ha ebben nincs is művészet, a falechnika magas fejlettségét igazolja, mint pl. a tordai egyívhajlású fahíd is, amely az első ily elvek szerint épült hídépítmény Európában 1804-ből. E sajátos magyar templomtornyok építésében a kalotaszegiek jeleskednek, de nyomukban vannak a székelyek is.

E fatemplomokon bizánci hatás semmi sincsen. Pedig valamelyes balkáni bolgárszláv kultúra a XII. században már átlépi a Dunát az oláh néppel, akik a XIII. században Erdély földjén is megjelennek. De bizánci hatású templom Erdély földén csak azután jelentkezik *egy-kettő*, hogy a török elől a balkáni kultúra hordozói, a bolgár szerzetek átfutnak a Dunán. Ezek is csupán azon a tájon, ahol az oláhság először jelentkezik Erdélyben, a déli megyékben: Hunyadban, de főként Fogarásban, ahol magyar királyi rendelettel az első bevándorlók összpontosítottak, tehát nagyobb tömegben voltak. Bár e keleti templomforma úgy keríti Erdélyt a Kárpátokon túl, mint a balkáni himzés geometriája, még oláhoklakta falvakba sem nyomul ez az ízlés a templomépítésben (amely parasztépítkezés) s az említett déli megyéken kívül csak egy helyen mutatkozik századok múltán rutén közvetítéssel, de Erdélyen kívül: a Felső-Tisza vidékén.

Ez ősi, nyugateurópai ízléssel íratott magyar templomok belsejébe is behat fresko-díszként az európai és magyar szellem megértő ölelkezése: a nyugati lovagi eszmény magyar szellemből, magyar költészetből és magyar vérből támadott alakja: Szent László király.

A renaissance új ékességet hoz apró magyar falueskák ódon templomába: a fiókos (rekeszes) mennyezet tarkaságát. A falusi renoválás kurátorai bizony nem sokat lapozzák a történeti iskolák kánonkönyveit; álmodat nem zavarja a csücsíves ősi templom újon pingált reneszánsz mennyezete. Felelősségre csak az európai műveltségű erdélyi urakat lehetne hívni, de ők viszont hibátlanul építenek: «Velencé-

ből, s hol más külső országokból hozatván fő fundáló és kőműves, s egyébféle jó mesterembereket», írja az egykorú krónikás. A veneziai fundáló mestereket pedig nehéz valami hibán rajtakapni. — Szóval e líókos mennyezetén jut jelentős térhez a magyar díszítő művészet kedvelt motívuma, a virág, protestáns templomokban is. S nemcsak a mennyezetet borítja el: beszíni a kórusok elejét, az orgonát, az úrasztalát, szószékeket, padok síkjait, a szószék díszes koronáját, a templom ajtaját. Néhol, mint a székely dályai templom mennyezetén, a magyarral kevert haldokló csúcsíves ízlés pompázik a festményeken. E virágos mezőkben bukkan föl először mint monumentális írás, az ősi magyar művelődés jelentős produktuma, a magyar rovásírás, a jobbról balra haladó rótt betű: 1668-ban az enlaki unitárius templom mennyezetén. Oly betűtípus, mely méltán foglal helyet a germán runa s a közép-ázsiai ó-török betűrovás mellett. (Legrégibb emléke a csíkszentmihályi templom 1501-iki másolt felirata; legrégibb *érintetlen* maradványa a konstantinápolyi magyar felirat 1515-ből.)

E templomokat paraszt és félpaszt emberek építik, díszítik. Az enlaki templom asztalosmunkáját is pl. helybeli ember csinálja, hogy «a tatárok dúló kezei által 1661-ben hamuba dőlt» az «egy igaz isten» egyháza. A piktorság is félig-meddig kismesteri hivatássá válik idővel s még a XIX. század elején is a székely Olasztelekről való Sólyom Ignác vándorpiktor pingálja ki a kolozsmegyei körösfői magyar református templomot s nyomban rá az oláhok győrmönostori templomát. Alighanem magyar ízlése szerint mind a kettőt.

Míg így egyrészt a nép művészetvágyának, ízlésének megnyilatkozási helye a templom, másrészt ízlésalakító iskolája is. A művelt Nyugat egyetemcseit járó (főként) protestáns erdélyi papság, a templomok kegyurai, kurátorai, világi egyháznagyai az egyházi élet tárgyi világába, mint mindenütt, a maguk iskolázottabb, magasabb művelődési fokot reprezentáló ízlését plántálgatják. Vágyukban eleven a nyugati ideál, amely azonban megvalósításra leggyakrabban paraszti kismesterek kezébe kerül faluhelyen: s itt egyezik ki, alkuszik meg, mint a népi élet annyi más jelenségében, a konzervált ősi hagyaték a nyugati eszményekkel. Nem egyszer azonban hivatottak kezéből eredt, magasrendű alkotás is elvetődik egy-egy falusi templomba a mozgó felszerelések, klenodiumok útján: egy-egy kép, szobor, feszület, lámpa, himizett úrasztali takaró, szőnyeg, urvaesoraterítő, kehely; s az ünnepi szemlélődés óráiban nemzedékek sorába vernek e tárgyak maradandó impressziókat, vagy adnak motívumokat. Értékre és értéktelenre válót egyaránt. E sok százados együttes, e szakadatlan kölesönhatás és kiegyenlítődés ad a néppel telt erdélyi magyar templomcskáknak valami sajátos hangulatot, amin nagy idők halavány színei rezegnek.

Ha az öblös templom, magasra törő torony elkészülhet fából (akár egyetlen vasalkatrész, egyetlen vasszög nélkül), még könnyebb a megosztott lakóházat abból építeni. Az erdőzónák területén abból is készül. Már anyagának, szerkesztésének, arányainak is vannak szépségei. A nem egyszer vakolatlan, egymásra rakott s szögletükön mesterien (*farkasfögra, molnárfogra*) egyberótt hengeres boronák sötét sávjai kellemesen csikozzák a nagy felületek unalmát. A díszítőfaragásnak is szerep jut a házon. Gyakran faragott a tornácoszlop, az ajtó-, ablakfa, a mestergerenda; áttört fűrészelésű a székely háromosztatú ház középső deszkázott része: az eresz, a tornác oldala a homlokfal; faragott a háztetőn a károgo, az ablakra illesztett farács. Ritkábban festéssel is találkozunk a tornác ablakdeszkáin, az ablakfákon, az ablakfatábláin. A díszített farészekben a történeti stílusok motívumai is fel-felbukkannak.

Különösen a székelyek — akik legelül járnak a fatechnikában — mesterek a külső világ és a házbelső közötti kíváncsú átmenetek kedves, kellemes megoldásában. Ez átmeneti részek: lépcsős tornácok, ereszek (melyekre gyakran fut fel virágveti árnyékát gyümölcsfa), hívogató útmutatók, hogy hol kell a háznépét keresni. Ugyancsak a székelyek közt gyakori a magasra emelt, vagy éppen emeletesszerű körül tornácos ház. — Némely nép egy földel alatt lakik állataival, barmai fölött vagy mellett, jel nélkül egymásra vagy egymás végtibe építván hajlékát az istállóval. Az erdélyi magyarságnál ez ritka kivétel. Udvara hatalmas építménye, a csűr, rendszeren a házzal szemben vagy rá derékszögben áll. Két szélső helyisége lónak, szarvasmarhának való, középső, két kapujú részében gazdasági és házi munkák folynak. E két kapu sarka majdnem mindig félkörös vájatokban domborműves ékítésű.

A ház keretéhez tartozik az utca felől a kis virágoskert, vagy cserepes virág-sor ablakban, tornácban; a kertben egy-egy táblában, ágyásban tömegben egy-egy fajta virág. Cserepekben hímesen faragott viráglétrákra támaszkodva színlenek a pelargoniumfélék, szekfű, rózsza, viola, fukszia, rozsmarint stb. A virág *életi szükséglet*: maga lábán járó gyereklánytól szunyókáló öregasszonyig nő nem lehet el templomban s lány egész vasárnap virág nélkül. A vasárnapi templom dús virág-illata feledhetetlen.

A kerített udvar utcai díszé a kapu, amelyre az erdélyi magyar sok szerető munkát pazarol; rutinnal szerkeszti, vési, faragja, festi. Népköltése dalaiban gyakran elő-előkerülő motívum a kiskapu, kapufélfa, kapuzábé; szüksézávú balladáiban a tragikus fordulat: «nyisd ki, nyisd ki kiskapudat»; már tudjuk, mi következik: halva hozzák a gazdát, fiát vagy lányát. De magán a szemöldöklán is gyakorta versel, magyaráz a gazda:

Vándor! Ez a kapu nem akar kizárni,
Csak azt mutatja, hogy merre kell bejárni.

Vagy így biztat: *Béke a bejövőre, áldás a kimenőre*. Ha régi a kapu, megszólal deákul is. Díszes faragott kapuk díszítik a kerített templomok cintermének s a temetőknél bejáráját is. A kapu mellé gyakran épül födeles kiülő pad: *szakáll-szárító*. Ez ékes kiskapuk rendszeren födelesek, a földel alatt gyakran egy-kétsoros galambbúg.

Méltán kiemelkedő a parasztművészet körében az erdélyi magyar nagykapu, különösen a Székelységben, ahol néha utcához ad mélyhatású élénk keretet a vidám házsoroknak. Galambbúgos egy földel alá foglalt kis- és nagykapu ez; három oszlopa két részre osztja, egy kisebbre az ember s nagyobbra a bejáró, gyakran magasra rakott szekér számára. Ez utóbbi szabja meg a nagykapu magasságának minimumát. A kiskapu-részt két részre osztja a szemöldöklán. E fölött a két borona köze (*kiskapu föle*) tornácos díszítésű: berakott, mintásan fűrészelt deszkák, körökre képzett hevederek, faragott oszlopok teszik áttörtté; vagy lapos faragású, festett virágékmények élénkké, ha áttörtetlen. A három nagy oszlopot is különös gonddal faragják töblnyire lapos reliefben; a kapufélfák, kapuzábé, szemöldök és hevederek széleit csipkézik, a felületeket vastaggombú magas faszögekkel is ékesítik; ez utóbbiak mindig szerkezeti jelentőségűek is. A lapos faragású részletek élénk színű festése is szokásos, különösen Udvarhelymegye nyugati részein. Egyebek közt gyakori a kapufélkon a pálma, a fölfutó és szélkanyargó vagy magábaacsavarodó virágos inda, kiskapu fölött a sugaras napkorong; a galambbúg kerek lyukai között a fes-

tett galamb; födelén a csipkézett zsinódy, szögletesúcsán néha kereszt, csillag vagy gömb, már amilyen hitet vall a gazda.

Az erdélyi nagykapu keletkezése idejét, mult fejlődését bizonyosan nem ismerjük; irodalmi emlékeink nem szólnak róla. Csökevényes formáit Erdélyen kívül is megtaláljuk, de a formák, díszítések változatosságában a székelyekével egy sem vetekedhetik. A Balkán felől aligha jött: nomád pásztoroknak nem kell kerített telek. A legrégibb, máig meglevő erdélyi nagykapu egy mikházai (Maros-Tordán,) 1673-ból; remek építmény, a történeti román stílus tiszta hatásával. Élhetnek e kapukban keleti reminiscenciák is, de valószínűbb, hogy a kerített templomok kapujának, vagy pedig az ősi gyepű-kapuk, ország-kapuk (később csupán falu-kapuk) emlékei; hiszen éppen a székely volt hivatalos őre a régi Magyarországnak a nyugati és északi szélein is.

Ringató bölcsőjétől a rideg fejfélig kedves tárgyainak, eszközeinek hosszú során rajta hagyja művészkedésének kezennyomát az erdélyi magyar. Legnagyobb gazdagsággal borítja a fonás-szövés minden szerszámát, a fonószéktől az orsókarikáig, vetéllőig; ez aprólékos, finom munkáknak a szerelem a sugallója. Dúsan díszes a lakodalmas menetre, menyasszonyvitelre készült cifra járom, a menyasszonyi láda, a bútor, az asszony kezébe való gazdasági szerszám: gereblye, villa, sulyok, mángorló s főként a kapatisztító stb. A szerelem hímes bizonyosságai, az udvarlás gyöngéd jelei. Faragott a kiskapu belső sarka, a kútágas hegye, a csép, fapipa, kaszafelekőtok s minden, ami kézbe kerül egy-egy nyugovó pillanatban.

A famunkák körében csupán a bútorkészítés kezd kiemelkedni a háziipar köréből; de még szép számmal van otthon készült, díszes padláda, szuszék, gyertyatartó, fiókos asztal, kisszék, tálas, szerszámtartó. Kismesterek kezén aztán egyre több városi hatás jelentkezik formában, szerkezetben, kipingálásban; utóbbiban különösen a szárak és levelek önállóbb érvényesülése tűnik föl. Maga a bútorfestés jórésztben női mesterség; legalább a kopott öreg bútorok festett ékítményeit néhol a falu öregasszonyai «restaurálják» vagy újílják, mint ahogy ők a varrottasok «írói» is. A bútorokon is, mint általában a színes ékítésben, az élénk színek dominálnak, mintegy 100—150 év óta gyakran kék alapon. Legnagyobb szeretettel, legtöbb ősi zamattal a menyasszonyi láda készül, a *tulipántos láda*, a hozomány varrottas kincsei számára.

A famunkában is, mint általában a nép művészkedésében, vannak vidékenként, sőt falvakként előbukkanó szembetűnőbb vagy finomabb különbségek; okuk a néplélek még föltáratlan titka. De néhol a szembetűnő különbségnek szembetűnő az oka is. Milyen más pl. a protestáns székely Köpecz *kopjafáj* temetője s a katolikus székely Oroszhegy feszületes, három méter magasságú fejfasora! Amott a keleti módra zászlós kopjával temetés hagyománya, a halottas menet élén lóháton haladó kopjatartó ember sirhantra tűzött zászlós kopjájának tartótái, emitt a katolikus világ megváltó szimbóluma.

Vannak a fafarágásban egy-egy kisiparszerű foglalkozásra szorítkozó, vagy más okból kevésbé általánosítható munkák, melyek egyébként igen figyelemreméltók. Jeles alkotások a kályhaesempék, pogácsák (mézeskalácsok) puhaába vajt negatív mintái, amibe az agyagot, lészlát gyúrja a mester domborműve számára; a pásztorok álméltkodtató türelmi munkái (óraláncok egy darab fából stb.), a malmok egyes részeinek szép faragványai s egyebek. Gyakran éppen ily szokatlan tárgykörben bukkannak föl bámulatos alkotások, egy-egy magába tört genie föllobbanásai.

Kő és
agyag.

Erdély bőséges és elég változatos kőanyaga nem jutott jelentős szerephez a magyarság népi művészetében. Szükségleti tárgyait ennél megfelelőbb anyagból alkotta meg. Csupán a bizonyos fokig népies — mert kismesterek alkotta — templomépítésben jutott szóhoz, legszebb eredménnyel a székelységben. Itt látunk leggyakrabban dombtetőn épült, várszerűen ható kerített (körfalas) templomoeskákat bástyafokokkal, lövőrésekkel, melyek a történet folyamán nem egyszer — még a XVII. században is — végső menedékül szolgáltak. E kerített helyek neve ma is sok helyen *vár*, *kastély*, a bástyában lakó harangozó neve *várnagy*. A várfalon belül köröskörül apró, tornácos kamarák sorakoznak, pl. Ujlordában, amelyben a nép két legfontosabb élelmiszerét: búzáját és szalonnáját tartja. Az ily várban rendszeren jóvizű kút is van. Nehéz idők, nehéz sorsok beszédes emlékei ezek.

A házépítésben legfennebb alapvetésül szolgál a kő; egészen kőház kevés számmal található. De ami ebből épül, a vakolat alatt is elárulja más természetű anyagát. Készülnek kis-, sőt nagykapuk is kőből, vésett és festett ornamentikával; ezeken a hasonló famunkák hatása látszik. Ma már a sírkövek sem ritkák; ezeken azonban mindössze népi ornamentikájú domborműves díszítésük és felirataik figyelemre méltók; a temető-kultusz halálos komolysága a magyar szellemnek nem sajátja. A humornak a temető tájékán is lehet helye, amit a sok költött s néhány valóban meglevő felirat igazol, például ez a székely:

ITT NYUGSZIK
IMRE GÁBOR
A FALUN KÍVÜL,
A FALU IS NYUGSZIK
NÁLA NÉLKÜL.
MEGHALA VÉGRE
VALAILÁRA
AZ EGÉSZ FALU
KÍVÁNSÁGÁRA.

De van két kőanyag, melyből igen finom apróságok készülnek. Egyik az alabástrom; orsónehezékül szolgáló karikák készülnek belőle az anyag lehetőségei között mozgó gazdag ornamentikával. A másik anyag a *szemcső*, a sóbányákban előbukkanó terméskristály; az igen nehéz és örömtelen munkájú bányászlelek talált kincse, amiből gyufaszálhevederekkel gyönyörű játékszer-házak, asztalok, székek, keresztek, oszlopok, oltárok stb. készülnek; stílusukat a só kristályosodási rendszere igazgatja.

Míg pl. a fafaragás vagy a szövés házi foglalkozás, amihez úgyszólván mindenütt értenek, az agyagművesség — már a jó anyag korlátoltabb előfordulása miatt is — inkább kisiparszerű foglalkozás, bár vannak községek, hol a falu nagyrésze érti s nem ez egyetlen foglalkozása (pl. Korond, Jára, Győrővásárhely stb.). A fazekasság egészben véve hanyatlóban van; a gyári cserép, sőt üveg és porcellán behatolt már a legszegényebb házakba is s a kismester cserépe csak úgy élhet, ha gyorsan és olcsóbbat termel. Emiatt a termelés művészeti oldaláról nézve is elhanyaglott: a dísz rajta kevesebb, sietve készülő. Csak a *szegődött* (megrendelt) holni tartja még a régi szintet: itt-ott a lakodalmai ajándékeserepek, a protestáns egyházak urvaeserei boroscedényei s főként a tűzhelyek *cserépei*, a szabad tűzhely nagy füstfogó alkotmányai; ezek ma is gonddal, mert gyakran a régi, meglevő negatív dúcokban készülnek s csak szegődve, hogy az ősi, primitívebb vesszőből font, esetleg betapasztott, meszelt *cserény*, *gógány* helyébe szépséget, színt, csillogást, formát vigyenek.

A legegyszerűbb, vörösre égő mázatlan eserepek legfennebb formában mutatnak változatosságot; a konyhainterieurök hangulatához többel járulnak az ornamentumnélküli, de mázas edények zöld, barna, feketésbarna, sárga, fehéressárga csillogásukkal. De a vásári holmi is díszített, ha szerényen is; ma már a mester nem sok időt pazarol rá, felesége, lánya dolga ez. A száradt égetetlen edényre színes agyagiszap-öntés kerül s erre a megfűrt tűlőkből (*szalu, courantó*) a más színű cifra. Vásári holmin a cifra sem nagyon cifra. Gyorsan, szakmányban készül: vonalas, kockás, körös, leveles, félköríves frízek, csigavonal s egyéb, elmélyedés nélkül is könnyen omló primitív hagyatéka a népek történet előtti s «történetnélküli» idejének. Száradás után első égetés, utána az ólomház, ami a második égetéskor üveges fényűvé olvad.

Rége, a gyári verseny előtt, mikor a cserépnek még a jobbmódúak, urak házában is volt becsülete, mind a technikai fogások tisztaságára, mind pedig a díszítésre sokkal nagyobb gondot vetettek. Az edényeken több és szebb szín, finom, szabatos rajz és tagolás, gazdag növényi dísz szerepelt s dolga volt a festésben a megfontoltabb munkára alkalmas esetnek. Javarészüik önzománcos volt. E régi, nagyértékű hagyatéka még gazdag az erdélyi parasztházakban. E magasszintű agyagművesség kétségkívül sokat köszönhet a hazájukból, Ausztriából, Morvaországból vallásos meggyőződésük miatt kikergetett anabablista (újra keresztelő) kismestereknek, kiket hazájuk tájékán *habánoknak*, Erdélyben *újkeresztényeknek* neveztek. Bethlen Gábor fejedelem telepíti őket Erdélybe. Nem háborgatja vallásos meggyőződésük miatt. «... Az *újkeresztények* közül — mondja az egykorú krónikás — majd két százig való mindenféle jó mesterembereket (ha nem többeket) mind feleségekkel, gyermekekkel behozatván és azokat Alvinczen az Maros fordulatjában igen alkalmas kis helyre bizonyos privilegiumokkal, szabadságokkal megtelepítvén, az hol az hegyek között igen magas kőszikla tetőn, nagy erős helyen egy pusztát várat is adván nekik, azt is idővel megépítették s alatt is az említett helyen olly igen nagy kiterjedt advar, *mindenféle mesterembereknek különféle műhelyeket*, lakóházakat, sok szép szállókat, külön külön majorkodásokhoz való kerteket építvén...»

Pompás csoportja az erdélyi magyar engobos edényeknek a kék alapon fehér díszítésű szgraffitos munka; sajátos fölfogású finom és biztos rajzuk alighanem egy iskolára megyen vissza; a XVIII. század végén és a következő elején készülnek mintegy két nemzedék során, többnyire évszámmal ellátva. Díszük a virág és a madár, a magyar ornamentika két kedvelt tárgya, de nem a szokásos bokros, bokrétás elrendezésben. Egyénies magyar ízlés emlékei.

Az erdélyi magyar paraszti díszítőművészet igazi ékességei az agyag világában a házbeli tűzhely *cserépesének kályhái*, négyszögű csempéi, amikből füstfogóvá rakódnak össze. Ornamentikájuk kimeríthetetlen gazdagságú; az idegen impressziók jelei között a magyar szellemű virágozások dús kincsesbányái. Romlásnak kevésé kitett rendeltetésükben évszázadok sorának magyar ízlését őrzik, különösen a fal felőli rejtett oldalak, ahová a kevesebb számban megmaradt régi darabokat illesztik be. Ily csempesorozatokon láthatni, mint olvasztja magába a történeti elemeket a magyar szellem.

Néha a korong mellől is fel-felbukkan egy-egy paraszti lángelme. Ilyen volt Molnár Dani, a makfalvi harisnyás székely, kinek agyagból formált állatszobraiban föl villanó művészete a leghivatottabbak szívében is tüzet gyújtott.

Bőr, A bőrholmi használatában és szeretetében nemcsak a mai foglalkozásoknak, a kender, klimatikus viszonyoknak jutott szerep, hanem az ősi hagyományoknak is, amelyek len.

a bőrmegmunkáló kismesterek kezén talán a legszebb és legmagyarabb technikákat és ornamentikus kifejezéseket őrzik. Igaz ez főként az alföldi magyarságra nézve, bár Erdélyben is figyelemreméltó munkákkal találkozunk. A prémnek, különösen a fehér és fekete fodorbáránynak és rókának, csak mint applikált dísznek van szerepe ruhafélén; a rókát, mint téli felsőruha díszét, Toroczkón használják nagy szeretettel. Ezeken kívül a báránybőrsapka általános téli viselet egész Erdélyben.

A bőrrel foglalkozó kismesterségek között Erdélyben is nagyrafejlett a varga, esizmadia, szücs és szíjártó mesterség. Nagyban készül még a karmazsin-piros női esizma gyakran sárga fonállal varrott vonalas díszítéssel. Szücs csinálja a legmagyarabb ornamentikájú bundafélét, a szőrösbőrből, irhából való bundát, *mejje-re-calót*, ez ujjatlan mellényfélét s férfiak derékba vágott rövid bundáját, amit főként Kolozsvár Hostátjának magyarjai viselnek, mint emlékei hajdu származásuknak. A bőr nemcsak alapja a díszítő művészkedésnek, hanem díszítő anyaga is; a fehér vagy barnára festett bundafélén fehér, barna, zöld, piros, fekete bőrapplikációk, szegélyek, rózsák, fonott gombok, gombházak, bojtok ugyancsak szíjából fűzve. De az igazi szücsremek a himézett irha: a legélénkebb színű fonállal, selyemmel telt gyönyörű bokrétaí a magyar ornamentikának.

E mesterségek anyaga kecske-, de leggyakrabban juh bőr, (báránybőr). A tehén- és disznóbőr, kisebb mértékben a ló bőr egy másik igen jelentős nemzeti mesterségnek, a szíjártásnak és nyergességnek anyaga. A magyar, multja szerint, lovas nép; nagy gondot fordít tehát nemcsak a maga személyének nyalka megjelenésére, de lova *személyének* megjelenésére is. Ünnepi lószerszámai legbeszédesebb bizonyosságai azon törekvésének, hogy magának az anyagnak aknázza ki szépségeit a lehető legnagyobb mértékben. Lószerszámai nem varrottak, hanem szíjjal fűzöttek; lyuggatott, csipkézett pillangózással, könnyed, libegő sallangokkal ékesek.

Magyar mester csinálja Erdélyben a ma már csak oláhok által viselt hatalmas bőrtüszöket, ez applikációval, sorvasztással, domború nyomással készült pompás darabokat, amik a magyar könyvkötés XVI - XVII. századi remekeire emlékeztetnek.

A szőttek anyaga gyapjú, kender, len, újabban pamut is. A fonás-szövés tisztán asszonyi munka s minden házban értenek hozzá. A gyapjú szürke és fehér; az utóbbit különféle növényi festékekkel festették színesre régebben, mikor a viselet-félékben nagyobb szerepük volt. Háziszövésű fehér és szürke daróceposztóból készül a férfiak *harisnyája* (nadrágja), ujjasa, téli felsőruhája, pl. a székelyek hosszú *zekéje* és rövid *knrtija*, a toroczkaiak palástja. Színes gyapjuból készülnek pokrócok, *csergék*, szőnyegek, tarisznyák, átalvetők. Igen szép szőnyegek készültek régebbi időben a székelységben. Általában is kitűnnek a gyapjú megmunkálásában és bő használatában a székelyek, minthogy a bőrholmi viselete a sapkák kivételével náluk már nem szokásos, vagy csak egyes helyekre és egyes darabokra szorítkozik. (Szép bundafélét viselnek még a csángók.) Fehér gyapjúposztóból készül a *szűr* is, a kiöltetlenül viselt nagygallérú felsőruha, amelynek ma igazi hazája az Alföld. Erdélyben nincsenek oly gazdag himzésű darabok, mint az alföldi magyarság között. Díszük javarészt fekete, kisebb mértékben piros- és zöldposztós applikáció. Egyébként szerkezetük, díszítő részleteik elhelyezése egészben véve az alföldiekével azonos. Erdély nyugati részén viselik, Kolozs-, Torda-Aranyos-, Szolnok-Dobokamegyében. A székelység egyszerű harisnyaposztó-férfi ruházatának szembevető díszé a zsino-

rozás, vitézkötés fekete, kék, zöld és piros színben s ugyanilyen színű posztóapplikáció; legnagyobb gazdagságúvá Udvarhely és Marosszék határain fejtett.

A finomabb posztóruhaféléknek változatos sorát viselik a toroczkóiak, minden évszakra mást, férfiak, nők egyaránt, ugyancsak zsinorozással díszítve.

Az erdélyi magyarság magasrendű művészi képességeinek talán legszebb jelei a kender- és lencszöttek, vásznak hímzései. Vászomból készülnek az intimebb rubadarabok: ingek, alsószoknyák, gatyák, amelyek nyári munkaidőn felsőruhák is egyben. Ugyancsak vászon az abrosz, az ékességül szolgáló rúdra való kendőféle s számtalan más háztartásbeli darab. A díszül is szolgáló vászon már texturájában is lehet mintázott maga színében, vagy a belévert színes fonalak útján. A szövés színes fonala leggyakrabban piros, ritkábban fekete és kék. Ezek keverékéből áll elő a székely nők, főként lányok magaszötte lilás-bordós-vörös színárnyalatú szötte a szoknya és mellény számára s a férfiak pirosan vagy kéken, feketén esikozott mellényére való szöttelemény.

A fehér vászon ékessége a női kézimunkájú hímzés. Hímzett a női ing, abrosz, párnahéj, ágytakaró, rúdra való (kendő). A hímzett fehérneműn való dísz mindig színes, de majdnem mindig egyszínű: piros vagy fekete, ritkábban kék. Nevezetesen így van a toroczkóvidéki területen, Kalotaszegen; a székelységben már két színnel való hímzés is előfordul, sőt tarkább is, különösen régi darabokon. Jellemző a hímzett tömött, dús foltok elhelyezése is, amiről az ornamentika fejezetében is szótunk: a test proporcionális vonalai mentén haladása, különösen Kalotaszegen. A férfiingek hímzése úgyszólván semmi, vagy minimális az egész erdélyi magyarság körében. Igaz ez a székely női ingekre is. Ezeken viszont a csipke helyettesíti, ha takarékosan is.

A vászonhímzés klasszikus területe Kolozs- és Torda-Aranyosmegye hegyvidéki magyar falvai. Technikájuk három: *száláncarrott*, *írás után való* és *vagdalásos*. Az első a szötteadta hálózathoz igazodó; a vagdalásos szálhúzással készül, melyben az ornamentumot fonállal kitöltik, körülszegik; az írás után való a textura vonalaitól függetlenül a vászonra lúdtollal, korommal rajzolt *írás* szerint történik. Ez utóbbiak az erdélyi magyarság egyik legtökéletesebb és leghámulatosabb alkotásai, amelyeken kimeríthetetlen gazdagsággal ömlik a kedvelt motívum, a virág. A vásznak öreg asszonyok írják minden mintakönyv, tervezgetés és habozás nélkül a nemzedékek során összegyűlt ősi magyar örökségből. Öltésük zsinóröltés, amelynek nyomán dúsan nőnek az anyag és technika harmoniájából fakadó egészséges, viruló díszítmények. Adott zárt terek hatásosan tiszta megírásában a toroczkai asszonyok jeleskednek.

A csipkének szerepe mérsékelt. Horgolt csipkét ingkézelőre, kisruhára (zseb-kendőre) kivált a székelyek varrnak. A rececsipke Kalotaszegen ismerős inggallérokötésen, rúdra valón, párnahéjon. Jeles csipkekészítők a toroczkaiak.

Erdély vastermelése régi időben a minimális fogyasztást ki tudta elégíteni, Fém. illetőleg csupán minimális szükségletet elégíthetett ki. A vasnak viszonylag költséges volta tartotta magas nívón a fátchnikát s az erdélyi vasmíveség inkább csak vasalásokat s nem vasműveket adhatott. Szövőszék, szekér, gazdasági és konyhai eszközök, bútorok, házak, tornyok, templomok, kézi- és vízimalmok, sajtok — sőt szélmalom is — elkészültek tisztán fából, utóbbiaknak még fogaskerekei is. A nép egészére jellemző vasmunkák tehát alig vannak, ha itt-ott szembetűnik is egy-egy díszesebb ablakrács, kilincs, zár, lakat. A kovácsmesterség egyébként cigány és magyar foglalkozás Erdélyben.

Az ón- és ólomöntés egy tárgyban produkál magyar kézben művészi dolgokat: díszes orsónehezékek, orsókarikák készülnek belőle.

A nemes fémek drágaságuk miatt sem szerepelhetnek a paraszti világban. Az európai hírű, középkori erdélyi ötvösművészet sem hagyhatott emiatt értékes nyomokat a nép körében. A magyar parasztság nem kapkod a szurrogátumokon; a nagy rézboglárok, övek esupán a legtöbb idegen hatást magára szedett csángók körében divatosak. A csillogó tárgyaknak az a szeretete, mely annyira jellemző a balkáni népekre, pl. az erdélyi oláhokra is, akik tűszőjűkre aggatnak minden csillogó rezes: talált apró fogaskerekektől kétféjűsasos katonai övesattig, lányaik mellükön libegő régi pénzekkel, ezüst- és aranyfényű üveggyöngyökkel, apró tükrös gombokkal és bokrétákkal ékesek, a magyarság körében általában idegen. Erdélyi magyar lányok legkedveltebb ékszere a piros-kláris gyöngysor.

Van még jó néhány anyag, amiből szintén termel a nép figyelemreméltott: gyékény (sás), szalma, vessző, tapló stb. Ernyő, szatyor, kosár, saroglya, sapka, kalap, aratókoszorú s egyéb készül egyiktől-másiktól.

Ünnepi alkalmak is adnak indítékot. Husvétkor batikolt hímes *pirostojások* készülnek többnyire virágos ékítménnyel, madárral. Karácsony táján az ősi magyar *regös-ének* hagyományaival kevert betlehemes-játékok betlehemeinek építésében, a betlehemesek tarka öltözetében a legprimitívebb színjátászás kelléktára mutatkozik. A játékok első embere a király, természetesen esákós, sujtásos, görbekardos magyar huszár alakjában.

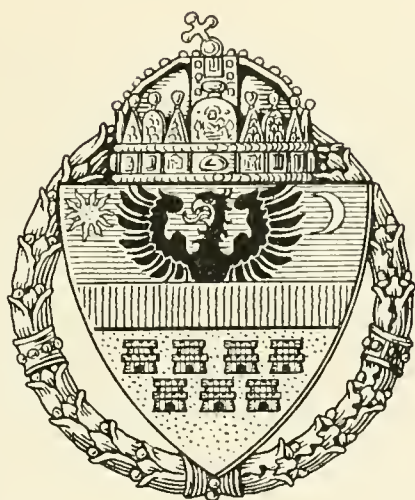
★

A népművészet nem l'art pour l'art művészet. Idő, hely, kor, alkalom a sugallója s élete csak ott van, ahol gyökerezik. Ez életi környezetből kiragadott egyes darabok mellől hiányzik tehát a környezet hangulata s a természetes háttér. A szépség vágyával, az öröklött kifejező formák gazdagságával s az ősi gyakorlat technikai tudásával készült holmik összesímuló, hatásos együttesben csak eleven életük helyén mutatkozhatnak: eleven emberen, utcán, templomban, udvaron, házban. A ruházkodás színgazdagságát valami nagyhatású egységbe fogja az egyfalusi csoportok, tömegek egyforma viselete, amit nem mindig az azonos szépérzék diktál, hanem a morál is, amely különeködést nem tűr s az egyneműek, korúak, családi állapotúak külső megjelenését apró részletességig kívánja azonosnak. Az egybetartozás impozáns jelensége a népnek templomban, a játszón, a falu piacán való ünnepi egybesereglése. Más a kép Kolozsban, más Szolnok-Dobokában, Csikban, Brassóban, Udvarhelyben. — Nemkülönb en itt-ott rikító bútorszínei, szőttesei, abrosza, magasra vetett színes ágya, tarka polcai, pokrócai, festett, faragott ládái, szegen lógó tarka ruhái bájos színhatású képek háza belsejében, ha lobogva csillog rajtuk a nagy szabad tűzhely máglyafénye, vagy halk világítással önti el a szoba virágos két kis ablaka. S ha temetőjébe térünk: fával kerített fakapús cintermében karesú fatörny alatt a szomorú sírdombok fejénél ugyancsak fából faragott síri jelei...

A vágyaknak és lehetőségeknek, az életnek és a természetnek megnyugtató harmoniája; böles kibékülés mindenütt; sehol túlzás, erőlködés, akaratosság. A szépből is annyi, amennyi az adott és szerzett életszínvonal megszépítésére elegendő.

Viski Károly.

TRANSYLVANIAN HUNGARIANS

PEASANT ART

PUBLISHED
BY THE POPULAR LITERARY SOCIETY
IN BUDAPEST

INTRODUCTION.

It is the lucky lot of Great Nations that the eyes of the whole world are directed towards them. Every step they do in the interest of civilization becomes the common treasure of the cultivated world. Small races not only find protection under the wings of a powerful nation or of a great power but also assistance in laying open their moral treasures and in making them known to the world. The history of small nations abandoned and left to themselves however, and many valuable creations of theirs, mostly remain hidden in unknown darkness and many treasures are lost, as there is no one to bring them to light. Such is the fate of the small races of Eastern Europe and especially of those living in the Danube valley on the territories of the former Austro-Hungarian Monarchy.

The object of the present publication of the Popular Literary Society is to draw the attention of the Great Peoples of the World to the popular Arts of the Hungarians of Transylvania, of a race although living in a remote corner of Eastern Europe among the mountains of Transylvania yet propagating western culture since several centuries.

This book deals with the Popular Arts of the Hungarians who have been living in Transylvania for a 1000 years, as a branch of the Great Hungarian race grown in Transylvania and identical with it in blood. The popular Arts cultivated by this people are also identical with those of the Hungarian People in general, only rendered more vivid by local colour.

The reader expecting exotical particulars of this work will perhaps be disappointed in his expectations by the words: Eastern blood, Western culture.

Transylvanian Popular Arts are not exotical; they are a manifestation of the soul of the Hungarian People come into being under the influence of European civilization and based on its traditions.

This people has adopted the motives of the various artistic tendencies that ruled throughout history expressing them with the technical means at its command in accordance with its own soul and individuality. As is natural, motives ancient, and perhaps brought from the East are still to be found in Hungarian Popular Arts and also in the Arts of the Transylvanian Branch of the race. Although these Arts as cultivated by this people at present have not developed under the influence of some Asiatic traditions but under the influence of European artistic tendencies, here and there some peculiarities show themselves as traces of the Eastern

origin of the Hungarian People, as regards conception, colour or motives. These popular Arts breathing European culture and carrying to this day the Marks of European styles of Architecture (Roman, Gothic, Renaissance and Baroque) in their development, these Art: we say, vivid and constantly advancing as they are, must be regarded as a powerful manifestation of the soul of the Hungarian People which spreads its influence over all the other races living on the territories inhabited by Hungarians or in their immediate neighbourhood, and even over the highly cultured German population.

In this manner Hungarian Art became the propagator of the historic styles of Western Europe among the small Non-Hungarian peoples in the East.

The work published, dealing with Hungarian Popular Arts in Transylvania not only points to the abilities of the race to receive culture and its creating power full of life, but also supplies a proof of the work done by the Hungarian people in the East, in the interest of civilization.

Transylvanian Popular Art as cultivated by the Hungarians, however not only deserves interest as the carrier and propagator of Western artistic influences, but also as a treasure house of the soul of the Hungarian people containing artistic creations of absolute value. This work is called to awaken the readers' interest in the products of this Art since only those penetrating into the subject in question and forming an idea of the same, based on personal experience are able to acquire a knowledge of the artistic creations, moral values, conditions of life and of the spirit, in short of the whole self-contained world in which this race, — one of the most interesting of Europe — lives.

Should we be successful in arousing the interest of the readers in the Popular Arts and creations of the Hungarians of Transylvania who have always fought for the protection of Western civilization before the ramparts of the East, be it with sword in hand or with the weapons of Art and Science, our little book will have attained its aim.

Dr. Paul Petri.

POPULAR ARTS OF THE HUNGARIANS OF TRANSYLVANIA.

The Hungarian race made its first appearance in the farthest Eastern parts of Europe, at the «Gate of Peoples» on the southern slopes of the Ural mountains. In blood and speech it is in kinship with the Ugro-Turkish peoples of Eastern Europe and Asia. The race has sett led in this Country over a thousand years ago at the end of the X-th and at the beginning of the XI-th century on Western European lines, laid down after a series of short adventurous enterprises. Since then it lives in Western European fashion as far as circumstances permit.

The impressions gathered on the plains of Eastern Europe and Asia and the temperament developed there, in short, the Eastern soul with the exclusion of all things Byzantine on the one part, and a Western European civilization and culture of a thousand years standing on the other, are reflected in the present individuality of this people. These two elements are throbbing in the Popular Ars of the Hungarian people. They are developed on a homogeneous basis in the whole Hungarian race the ethnical groups of which, even if separated by considerable distances are free from dialectic peculiarities handicapping mutual comprehension. Their music, their dances, their poetry, their ornamental arts and all their peculiarities are identical with each other even if the population of County Vas (extreme West) and that of County Csik (extreme East) be compared.

The Hungarians of Transylvania form an integral part of this homogeneous Hungarian race; for many centuries past they have been the depositaries of Hungarian culture, the defenders of the political and spiritual freedom of the nation, — under independent rulers — from the beginning of modern times, the very period, when the great results achieved by human culture and its efficacious means have opened up new possibilities of progress before the great masses of the peoples of the World.

It was at Torda, in Transylvania, of all other places in the world, that a law guaranteeing the freedom of religions was passed, for the first time in the XVI-th century. About the middle of the XVI-th century Hungarians of Transylvania wrote and printed Esopian fables in a humanistic spirit. It was a Hungarian, who wrote and printed the first book in the Roumanian language in Latin characters containing the Psalms of King David in the mothertongue. (This being the first attempt to draw the entirety of this people into a Western European spiritual circle.) The

spirit of Descartes makes itself heard in a Hungarian Encyclopædia published by a Hungarian of Transylvania about the middle of the XVII-th century and Comenius occupied the Chair at the Transylvanian colleges. Inspired by the spirit of Mme de Sévigné, Clement Mikes, a native of one of the Hungarian villages situated farthest East, wrote an enchanting diary in Hungarian after her manner, starting from the beginning of the XVIII-th century. At the beginning of the XIX-th century a distinguished Hungarian exegete of Kant sits in the Chair of the Transylvanian colleges and about the same period a new Euclid is given to universal science by the Hungarians of Transylvania.

These few examples are called to prove that the Hungarians have at all times paid their tribute to Western ideas of civilization and as far back as in the XI-th century the Roman Catholic Church numbered several Saints descended from the Hungarian Conquerors.

The ever recurring marks of historical changes of taste and of the elements of the various styles cannot be explained unless the already mentioned Western European culture of the upper classes of the Hungarian population be taken into consideration which gradually settled on the lower social strata, finding its way more or less successfully into the mysterious chambers of the People's soul. There it either disappeared without leaving any trace or it enriched primitive traditions in a peculiar manner.

The interested spectator can trace in the Arts of the Hungarians of Transylvania both these primitive traditions and the Eastern influence of the civilized West, for this is the gate separating East from the West. This is why the gates of the Transylvanian houses have a symbolical meaning.

*

The harmony of material, of technique and of ornamental details is a characteristic trait of true popular art. It also characterizes Hungarian Popular Arts. Large colourless (black or white) surfaces, or surfaces painted in one colour are adorned with fiery, vivid patches of colour at measured distances or along the constructional lines. The beauties of construction are emphasized, some portions of it used as ornament, even on pieces of garment and still more so on the buildings and mostly on the gates. According to a distinguished Hungarian painter and investigator the female garments of the Hungarians of Kalotaszeg abound in architectural details which would have suited even the taste of the ancient Greeks. The main source of Hungarian ornament is the flowergarden and if no frieze ornamentation is required the ornaments appear everywhere, in their round simplicity much like the words of the Hungarian language, which has a peculiar dislike for long, compound sentences.

The flowers are united into vividly coloured thick bunches, the same as the flowers of the garden, and tied together without leaves. These bunches are then placed where they must catch the eye and arranged in free and clear order mostly by fives at the prominent places. The most frequent ornamental elements are the rose, the tulip, the carnation, the cornflower and the pomegranate; wreaths made of small green leaves fill the empty spaces. The bird is also used as an ornament and sometimes, though not frequently the stag. The former plays an important part

in the lyric poetry of the Hungarian people and the latter in the Fable of Descent. Hearts holding flowers and flower pots are often made to look like flowers; other compositions of this kind are however few and far between. There is hardly an example of naturalistic shading in this Art; if specimens with decorations of this kind be found, they are made by small craftsmen with inferior taste. Negatives are a characteristic feature of this Art. If v. gr. a piece of embroidery is made with the object to please the embroiderer himself, and if no technical restrictions or limits are present (such as the right angle formed by warp and wool on the loom or the peculiar technique of «thread sewing» etc.) nothing is more contrary to the spirit of Hungarian Art than geometrical rules. This trait distinguishes Hungarian ornamental Art from its neighbours South, East and North, from the Byzantine conception of the beautiful as cultivated from Peloponnesus up to Finland; the beauties of thin straight lines. Whatever geometry there is in this Art, was handed down by the whole of primitive humanity. The ornaments are mostly given a round, oval or heartlike shape if not suggested by constructional lines. No reference is ever made to the various religions except on the steeples of Non-Protestant Churches and sometimes on the gables of the houses and gates and sepulchral crosses on which religious acts or dedications of similar character may be seen. No pictures of this kind are seen in the houses and there are no small craftsmen among the Hungarians making such articles, whereas for Wallachian (Roumanian) houses Wallachian small craftsmen are producing some extremely rudimentary coloured wood-cut printings pointing to the period when printing was first introduced. At some places, in the houses of Hungarian Roman-Catholics, Saints' images may be found in oil print produced in printing shops. The Cross, Crucifix, biblical reminiscences, symbolical figures, all these characteristic features of the art of ornamentation of the Slavo-Wallachian and German population of the surrounding regions are absent, whereas v. gr. the Wallachians very frequently use the cross as ornament; on their hipbelts, spoon racks, cradles and on their beds. Rich embroidery in gold and silver as found on the Balkans is also absent, so are women's gold and silver necklaces representing the whole fortune of the wearer and similar articles of adornment. Nothing is stranger to Hungarian ornamental Arts than uniformly filling in large surfaces with small subjects such as v. gr. flowers without any system or care, such as are met with in the South among the Serbs and Wallachians of the Banate (on garments etc.) A more advanced group of the Wallachians of a Transylvanian district the «Mezőség» uses factory made articles with similar ornaments. The Hungarians of Transylvania call such a variegated confusion of colours lacking energy: Wallachian colouring. Figurative elements houses, steeples, castles and churches are not to be seen, neither are there certain Western methods of decoration in use, such as inlaid straw and wood-work, mosaics, stained glass or the rudimentary wood-burning of the Balkans.

Popular Arts of Hungarian character may be traced among the Wallachians of Transylvania. When leaving their mountains and rising to the station of life of the consumers in Hungarian towns, at the fairs and in the workshops they take with them all things beautiful, created by the Hungarians. For the small craftsman of the Hungarian villages is also a Hungarian: the furrier, the coat maker, the potter, the woodworker, the joiner, the smith, the hatter and the honeycake maker

etc. Partly the isolated position of the Hungarians of Transylvania and partly the various peoples living in their neighbourhood are responsible for the development of 4 «Dialects of Popular Art» on this comparatively small territory. These are 2 Western and 2 Eastern groups: Kalotaszeg (County Kolozs and Torda-Aranyos); Toroczko-Aranyosszék (County Torda-Aranyos); the Siculian (Counties Maros-Torda, Udvarhely, Csik, Háromszék) and the Csángó (Counties Csik, Brassó, Hunyad). They are determined by their physical surroundings, by their economic position, the rôle they played in History, partly by their descent (Toroczko) and occupation and especially in past times by their social position. In the Csángó character the influences of the Wallachians of Moldavia (a people of Cumanian descent but partly on one level with the peoples of the Balkans as far as culture is concerned) are also noticeable, with whom they were in constant touch while living in those regions. The Csángós of County Brassó were also under the influence of the Saxon population settled in their neighbourhood. All these dialectic differences however are not greater than those existing between the various dialects of the language, which we all have studied and which we readily perceive and the further explanation of which must be considered as superfluous within the limits of this work. The important peculiarities will be seen from the following description which deals with pieces of work made of wood, stone, clay, leather, textile fabrics and metals.

Wood. The wood work made by the Hungarians of Transylvania testifies of a thorough knowledge of the properties of this material and of its constructional and ornamental possibilities. The specimens of such work are at the same time proofs of the capability of adaptation of the inhabitants of the plains to their physical surroundings. From the unburnt mud of the Alföld (Lowland), from mudbricks, from reed or straw and from the timber supplied by the vast forests of Transylvania buildings have been erected with equal skill and excellent taste. On the plains they constructed peculiar brickwork towers with flat domes, here they construct lofty steeples of wood as far as is rendered possible by the natural properties of the material. In former times they built churches out of twigs which soon became dilapidated; here they built them of stone, able to withstand all weathers and times. On the Alföld they covered their houses with straw or reed in the neighbourhood of the marshes, with brick tiles near the woods and with wooden shingles in the forests. This adaptation to nature lends pleasant, repose, cheerful assurance and undisturbed harmony to their life. In this they are much like all well affected peoples, yet their spirit, their ways and means, their technique and the expression of same: their Art, is different. This subtle shading is easily discovered by the initiated eye although its description is somewhat difficult to understand just like the differences between the various diphthongs of their language.

Woodwork also may be divided into two classes: viz. rough and fine work. The former deals with large pieces of construction that require to be worked with artistic skill and a certain perspective so as to impress by their dimensions, the latter embraces small articles for the every day use of Man, kept within his reach all day, such as his tools and instruments. To the first class belong Churches, houses and gates, of the latter principally the large constructions. The Transylvanian stone churches and castles point back as far as the XI-th and XII-th Centuries, in which period however the village churches were probably built of timber. In the first half of the XIII-th Century stone towers make their appearance and

Rogerius of Nagyvárad was guided by the church towers on his flight from the Tartars in 1241 through stormbeaten Transylvania, and these towers could have hardly withstood the devastation wrought by the Tartars, had they been built of timber only. Wooden churches abound in Transylvania to this day, the Roman and Gothic (sharply pointed) elements of which date from very old times. Transitory forms are also frequent, such as stout stone towers, with a wooden helmetlike roof, bearing 4 small spires, all built above a gallery constructed in Roman style. These towers or «bellstands» are very often built separately, not forming one body with the Church as is seen in Gothic architecture. At times they were even built of other material than that used for the construction of the Church, the Church being built of stone and the tower of timber. From a point of view of statics they are excellent structures and if Art be lacking in their construction they prove that the technique of wood constructions was highly developed, as testifies the one-span bridge of Torda, being the first wooden construction of this kind in Europe, built in 1804. The inhabitants of Kalotaszeg most excelled in the construction of peculiar Church towers.

No Byzantine influence can be traced in these wooden Church buildings. And yet Slavo-Bulgarian culture crossed the Danube as far back as in the XII-th Century with the Wallachian people who also made their appearance in Transylvania in the XIII-th Century. One or two Churches built under Bysantine influence only appeared in Transylvania when the carriers of Balkanic culture, the Bulgarian holy Orders took refuge there crossing the Danube, persecuted by the Turks. Such Churches are found only in the regions where the Wallachians first made their appearance, viz; in the Southern Counties: Hunyad but principally in County Fogaras where by virtue of a Royal Hungarian edict the first immigrants were concentrated, and where therefore they settled in masses.

This Eastern style of architecture is found in Churches beyond the Carpathians in places surrounding Transylvania much like the geometrical forms surround Balkanic embroidery. It has not found its way into villages inhabited by Wallachians (the Churches of which districts were built by the hand of peasants) and is only found in one single place outside the Southern Counties mentioned and outside the borders of Transylvania; in the upper Tisza (River Theiss) region and here only some centuries later, introduced by the Ruthenians.

In these old Hungarian churches imbued with Western European tastes, the European and Hungarian spirit meet in comprehension: King St. Ladislaw the ideal of Western Knighthood born of Hungarian spirit, Hungarian Poetry and Hungarian Blood.

The Renaissance introduces new beauties into the old churches of the small Hungarian villages; the vividness of case-work ceilings. The superintendents appointed to control the rebuilding of villages surely did not often open the canonic books of the historical schools, their dreams were not disturbed by newly painted renaissance ceilings of the old Gothic churches. Only the members of Transylvanian aristocracy could be held responsible who had a European education; they however knew how to proceed in building construction: «They had masons and stoneworkers brought from Venice and from other foreign Countries and other good artisans» says the Chronicler of the period. And Venetian builders very seldom made mistakes.

In short, the favourite ornamental subject of Hungarian Art, the flower, finds a prominent place on these case-work ceilings, in Protestants churches also. It covers not only the ceilings but adorns the front part of the Choir, the organ, the Lords Table, the panels of the pulpits and benches, the ornamented top of the pulpits and the Church-gate. At some places, as on the ceiling of the Siculian Church at Dálya, the dying Gothic taste mixes with Hungarian Art in these paintings. It is on these flowery fields that notch-writing, this important product of ancient Hungarian culture (written from right to left) makes its appearance in monumental inscriptions: in 1668 on the ceiling of the Unitarian Church at Enlak. A type of letters worthy of being compared with German Runes and Turkish notch writings of Central Asia. (The oldest monument of this writing is a copied inscription of the Csikszentmiklós Church dating from 1501; the oldest *intact* specimen being a Hungarian inscription at Constantinople of 1515.)

These churches were built by the hands of peasants and half-peasants. The joinery work of the Enlak church was also made by a local artisan, when the House of the «Only God» was reduced to cinders by the devastating Tartars. Painting so to speak develops into a small handicraft and as late as in the XIX-th Century Ignatius Súlyom, a wandering Siculian painter of Olasztelek decorated the walls of the Hungarian Reformed Church at Körösfő and soon after those of the Wallachian church at Gyerőmonostor. Both were no doubt painted in Hungarian taste.

While the Church was the place where the ardent desire for Art of the Hungarian People manifested itself it was also the school where taste developed. The Transylvanian Protestant Clergy mostly trained at Western Universities, the Patrons, Superintendents and lay Prelates transplanted into the ecclesiastical world here as everywhere a higher standard of taste, corresponding with their own schooling. A striving after Western ideals is alive in them which in the villages however is mostly realized by the small peasant craftsmen: here it is, that, like so many other manifestations of the People's life, a compromise takes place between ancient traditions and Western ideals. In more than one case however sublime creations, the work of real artists may be found in the village churches among the artistic treasures belonging to the moveable equipment of the church such as: pictures, sculptures, crucifixes, lamps, embroidered covers of the Lord's Table, carpets, embroideries used at the Lord's Supper Communion cups, and these objects of Art leave an indelible impression in the onlooking generations and supply them with artistic subjects, partly becoming valuable, partly fading away. The impressions thus gathered for many Centuries, their uninterrupted influences and the process of equalization alluded to, lends to the little Hungarian Churches of Transylvania filled with pious people, a peculiar character, bearing the faded marks of Historical times.

If spacious churches, lofty towers can be built of timber (without a single piece of iron and without nails) divided dwelling houses are still much easier constructed of such material. In forest districts this material was used for dwelling house construction. Material, construction and dimensions, all have their own beauties. Logs placed one on the top of the other (frequently without mortar) and joined at the corners with masterful skill (wolf's tooth or miller's tooth fashion) pleasingly counteract the monotony of large surfaces with their dark stripes. Orna-

mental carving also plays a roll in dwelling house construction. The columns of corridors, the woodwork on doors, the window sashes and lintels are often carved, so is the central part of the three divisions of the Sicilian house viz: The eaves, the sides of the corridor and the front wall and finally the wooden window rail.

Elements of historical styles are seen from time to time on the ornamented wooden parts.

Especially the Sicilians, these leading craftsmen of woodworking are masters in pleasingly solving the problem of transition between the outer world and the interior of the house. These transitory parts are: staircase corridors, eaves (often covered with creepers or under the shadow of fruit trees) inviting indexboards pointing to where the inhabitants of the house are found. In the Sicilian districts, houses with raised outside corridors are frequently met with, running round the whole house, the corridors beings sometimes so high as to give the structure the appearance of a one story building.

Some people live under one roof with their domestic animals or close by them, building the parts inhabited on to the stables. Such arrangements are few and far between with the Hungarians of Transylvania. The large barn in the yard mostly faces the house or forms a right angle with it. The stables for the horses and for the cattle are on the extreme wings, in the central part, which has two gates, domestic and farming work is done. The corners of these two gates are adorned with carvings mostly arranged in half circles.

A little flower garden belongs to the house front, there are flower pots in the windows and on the corridors; in the garden the flowers are arranged in masses, every kind in a separate division. Pelargoniums, carnations, roses, violets, fuchsias, rosemary and other flowers, planted in pots and creeping on carved trelliswork vie with each other in colour. The flower is one of the necessities of life: from the little girls just able to toddle about on their own legs, to drowsy old women, none can go to church without flowers and the girls have flowers about them all Sunday. The rich smell of flowers at church is a thing not easily forgotten.

The ornaments of the enclosed front yard are the gate, on which the Hungarians of Transylvania lavishly waste their work with loving attention. They construct them with great skill, and carve, chisel and paint them. The little gate and gate post are subjects often recurring in poetry. After words like: «Open, do open your little gate» in most popular ballads tragic events follow: the master of the house, or his son or again his daughter are borne out dead. The lintel itself is also often adorned with rhymes like

Wanderer! This gate is not to bar thy way!
It shows you where to enter night or day.

Or again we find sentences inviting the passer-by: «Peace to him who enters, a blessing to him who goes». If the gate be old, the inscription is in Latin. Richly ornamented gates adorn the graveyard of enclosed churches. By the side of the gate a covered bench is built called «Beard drier». These little gates are mostly provided with a roof. Under the roof a one or two-rowed dovecot is often seen.

The large gates are a prominent feature of Transylvanian peasant Art, especially in the Sicilian regions where they make a pleasing frame to the friendly little

houses in rows frequently as long as the village streets. There are small and large gates built in one, under a dovecot roof divided in two by 3 columns. The smaller portion is for the use of people going in and out, the other for the waggon carrying its high load. The latter determines the minimum height of the large gate. The small gate is divided in two by the lintel. Above this there is a harrowlike construction adorned with galleries. Inlaid work is also seen here and various fancy designs are sawed into the boards; there are circular connecting pieces, open work, made up from carved columns or lively coloured flowery design carved flat. The three columns are carved with special care, there is mostly flat relief work on them; The gate posts, lintels and connecting pieces have notched fancy edges, the surfaces are decorated by means of wooden pegs with large knobs; the latter always being of constructional importance. Flat carved parts are often coloured especially in the West of County Udvarhely. Palms are frequently seen on the gate posts as well as creeping flowers running upwards or dividing into branches or returning into themselves. The disc of the Sun with its rays is over the small gate, a coloured pigeon is placed in the round holes of the dove-cot, shingles indented in fancy manner are on the roof; on the pointed corners of the roof at times a cross, a star or a ball is seen according to the religious persuasion of the owner.

The time of origin of the Transylvanian large gate and its past development are not clearly known and our literary monuments do not speak about them. Its intricate forms may be found outside Transylvania, but these cannot compete with the Sicilian constructions as far as form and variety of adornment are concerned. This construction can hardly have found its way here from the Balkans, the nomade peoples of which region did not require enclosed farms. The oldest specimen is a large gate at Mikháza (County Maros-Torda) built in 1673; a wonderful construction in pure Roman style. There may be some Eastern element in these gates, in all likelihood however they are descendants of the gates of enclosed churches, of old gates built of hedges, or of landgates (later only village gates), since the Sicilians used to be the official watch-guards on the Western and Northern borders of old Hungary.

The Hungarian of Transylvania leaves the mark of his artistic skill on all his favourite objects, from the cradle to the wooden cross on his tomb. He lavishly decorates all his tools used for spinning and weaving, from the spinning wheel to the spindle-ring and shuttle; these fine little pieces of work are inspired by Love. The yoke he carves for the waggon, in which he takes his bride home, the bride's wooden chest, the furniture and all the tools to be used by his young wife are richly decorated; rake fork, washing beetle, wringing machine, but especially the hoe-cleaner etc. these decorated tokens of Love bear witness of tender courtship. The inner corner of the little gate is also carved, so is the end of the beam on the drawing-well, the flail, the wooden pipe, the whetstone case and all the articles he handles. From the woodwork only the furniture rises above the level of domestic industries; yet many chests with seats on them, flour chests, candlesticks, tables with drawers, small chairs, trays and toolboxes are still made at home. Small craftsmen's work begins to bear the mark of town civilization both in form and in construction and colour, and especially in the independent design of stalks and leaves. Furniture painting is an Art to which mostly women devote

themselves; at least the decorations of old, worn pieces of furniture are at some places repainted by the old women of the villages, who are also responsible for «embroidery writing work». Vivid colours dominate on the furnitures the same as on all painted decorations, frequently on blue background. This has been practice for 100—150 years. The «Tulipchest» for the bride is made with most love and exquisite taste. In this the embroidered treasures of the dowry are kept.

In woodwork and in all the other branches of popular Arts there are more or less marked differences between specimens made in different regions and sometimes even between those made in different villages. The cause of these differences is one of the unrevealed mysteries of the People's Soul. At times however the causes of striking differences are also striking. What a difference v. gr. is there between the Protestant Siculian Cemetery at Köpecz where javelins are used for grave memorials and the Catholic cemetery at Oroszhegy where Crucifixes, three meters high stand over the graves in long rows. There we see the traditional funeral with beflagged javelins in Eastern fashion, the props of the javelin flag that was born by a horseman leading the funeral procession, and here the symbol of redemption of the Catholic World.

In wood carving there are certain pieces of work confined to small industry only, which for some reason cannot be generalized and which nevertheless are very remarkable. Pretty creations in moulds for Dutch tiles (for stoves) or for flat honey cakes carved in soft wood, into which the clay respectively the dough is pressed by the master craftsman for his embossed work; the wonderfully intricate pieces of work (watch-chains cut out of one piece of wood) the beautiful carvings on construal parts of flour-mills etc. Frequently wonderful creations will appear in these very uncommon branches of Art.

Stone and Clay. The various materials abounding in Transylvania failed to play an important part in the popular Arts of the Hungarians. Articles for every day use were made of more suitable materials. Only in the building of churches, in some sense a branch of popular Art — because cultivated by small craftsmen — was stone used in the Siculian parts of Transylvania and this with the most happy results. Here we very often see small churches built on a hilltop, having the appearance of a small fort, surrounded by circular walls and bastions with embrasures, which as history tells us often served as a last place of refuge as recently as in the XVII-the Century. In many places these enclosures are called forts, castles to this day and the sexton living in the bastion is called the castellan. On the inner wall a flight of little chambers is built, in which as for instance in Ujtorda, people store and keep their most important foodstuffs such as wheat and bacon. Such castles generally also contain a well with very good water. These are remnants of the hard times and painful circumstances of the past.

In building constructions stone is only used for the foundations. Homes built entirely of stone are very rare but whatever is built of stone will betray its material even under the plastering. Small or even large gates are made of stone with carved and painted ornaments, showing the influence of similar wood work. Tombstones are frequently met with. On these however only the typical ornamental decorations and inscriptions are worthy of note. The mournful cult of the cemetery does not agree with the Hungarian spirit. Wit and humour may find their

place into the churchyard, which fact is best illustrated by many inscriptions partly fictitious and partly existing such as the following:

HERE LIES GABRIEL IMRE
WITHOUT THE VILLAGE BORDER,
THE OLD VILLAGE WITHOUT HIM
IS NO LESS IN ORDER.
HE CROSSED THE BAR AT LAST
AND LEFT HIS HABITATION,
FULFILLING THUS THE WISH
OF THE WHOLE CONGREGATION.

But there are two kinds of stone of which very fine small articles are made. One of these is alabaster. Rings used as spindleweights are made of alabaster with such a wealth of ornaments as the working of the material permits. The other material is the so called «Szemsó» a crystal found in saltmines. This is the hard working, joyless miner's treasure, from which with the aid of matches as connections, beautiful toy-houses, tables, chairs, crosses, columns, altars etc. are made. The style of these articles is always determined by the structure of the salt.

While wood carving or weaving is regarded as a home industry it being cultivated almost everywhere, pottery may be classed among the small industries owing to the limited supply of good potter's clay. There are districts however where the majority of the villagers understand this kind of work, although it is not their exclusive occupation. (As in Korond, Jára, Gyerővásárhely etc.) Pottery trade is however declining as goods made in factories, glass- and porcelain-ware have found their way into the poorest cottages so that the small man can only compete with these factory made goods, if his work is done quicker and his prices are lower than those of the works. For this reason from the point of view of Art a decadence is only too noticeable. The ornamentation of pottery has become less rich and bears the mark of careless hurry. Only pottery made to order retains its old level; as articles intended for wedding presents, communion cups of the Protestant Churches and mainly the stove tiles and large smoke consumers of the open fire places, are all prepared with the usual care, the old moulds being used in many cases. As mentioned, these are made to order to replace wickets and chimney tops, that formerly used to be made of twigs, pasted in with mud and whitewashed and which they substituted to advantage enhancing their beauty, colour, brilliancy and shapeliness.

The simplest pieces of pottery, burnt red in the kiln and remaining unglazed, only show some variety in their form. The aspect of the kitchen is improved by pottery without any ornament if the glazing only glitters in green, brown, blackish-brown, yellow and cream colours. Goods intended for the fairs are also ornamented though very moderately. The craftsman does not waste much time on this kind of work but gets it done by his wife or daughter. Dry unburnt earthen-ware gets a coat of coloured clay-slime upon which the ornaments are applied with the aid of a drilled cows-horn. But even the ornamented articles sold on the fairs are not overladen with ornaments. They are made in a hurry, like contract-work. Friezes adorned with straight-lines, squares, circles, tree leaves, semi-circles wavy lines and other easily intelligible flowing designs, are the remnants of the prehistoric period of the people and of the times when History was not. The pottery

after having been burnt once, is coated with litharge, which is burned to glaze in the kiln.

In old times before competition was known and when earthen-ware found its way into the homes of the upper classes and even to the wealthy, more care was devoted to technique and to adornment. More variegated and prettier colours, exact designs and forms, rich floral ornaments were used on pottery, and even the brush was resorted to embellish the same. Most articles were tin glazed. A great number of these valuable specimens are still to be found in Transylvanian peasant homes. The small craftsmen, who on account of their religion had to leave Austria and Moravia are no doubt responsible for the high standard attained by the potter's trade. These were the Anabaptists called «Habans» at home and New Christians in Transylvania, who settled there under the Rule of Gabriel Bethlen. Here they were not molested on account of their religion. About New Christians a contemporary chronicler writes as follows: «about two hundred (if not more) good artisans with wives and children brought in and granted certain privileges and freedom, settled at Alvincz in every suitable region in the bend of the Maros river. An abandoned castle was given to them on the top of a high rock which was later rebuilt. There they set up all kinds of workshops to accomodate craftsmen of all trades, they erected homes for themselves, laid out vineyards and poultry farms».

A beautiful variety of Hungarian «engobé» crockery made in Transylvania is the so called «Sgraffito» work with blue ornaments on white ground. Their precise designs of peculiar conception may be traced back to one and the same school. They were made about the end of the XVIII-th and the beginning of the next Century, for two generations and mostly bear the date of manufacture. Their ornaments consist of flowers and birds, the two favourite subjects of Hungarian decorative art, but they do not show the customary bushy or bunch-like arrangements. They are remnants of individual Hungarian taste.

The true adornments of Hungarian peasant's decorative Art in Transylvania, as far as clay is concerned, are the hearths, the square tiles, of which the smoke-consumers are built. Their designs are unexhaustibly rich and they are the treasure house of genuine Hungarian floral effects with marks of foreign impressions. These stove-tiles having been but little exposed to decay, show the taste of the Hungarians of bygone Centuries. This is especially the case with those old pieces of which only a few specimens are left and which were built in next to the wall. These tiles show in what manner historical subjects have influenced the Hungarian spirit.

The flaring up of a genius from the potter's work table is also seen at times. Such was for instance Dániel Molnár, the «stockinged» Sicilian of Makfalva, whose animal portraits in clay showing true artistic skill have gladdened even expert's hearts.

Clothing. In the use of leather garments not only present professions and climatic conditions have played a part, but also ancient traditions. In the hands of small craftsmen perhaps the most beautiful expressions of genuine Hungarian technique and ornamentation are retained. This is especially the case with the inhabitants of the Hungarian Lowland although many remarkable pieces of work may be found in Transylvania. Furs especially white and black lambskin and fox are only used as trimmings on garments. Fox as an adornment for winter clothing is a

great favourite with the people of Torockzó. In Transylvania a cap made of lambskin is generally worn in winter.

Among the leather workers, the shoemakers, the topboot makers, the furriers and the saddlers have reached a very high standard. Ladies' top-boots of scarlet leather adorned with designs in yellow thread, are also manufactured on a large scale. Furcoats of untanned skins, waistcoats and short tight fitting fur jackets worn by the Hungarians of upper Kolozsvár as a sign of their descent, are made and adorned with genuine Hungarian ornaments by the furrier. Leather is used not only as the material of which the garment is made, but serves for adorning the same as well. On the white furcoats or on coats dyed to a brown colour, white, brown, green, red and black leather adornments in the form of borders, roses, buttons, buttonholes and fringes are applied. However embroidered tanned skin may be considered as the very Climax of the furriers' Art: its floral designs embroidered in silk of the most vivid colours are representant of genuine Hungarian Art of ornamentation.

The material mostly used by these craftsmen is goatskin but more frequently lambskin. Cowhide and pigskin and on a small scale horsehide is the material used by another prominent branch of craftsmen, i. e. the saddlers and harnessmakers. As History tells us the Hungarians were a nation of horsemen and thus, while they bestowed great care on their own smart appearance, they certainly pay considerable attention to the smart appearance of their horses. Harness made expressly for and only used on holidays are speaking proofs of the desire to make most of material's beauty itself. The harness is not sewn with thread but joined with leather thongs, mostly adorned with punched ornaments resembling lace-work and light leather fringes.

The broad, mighty hip-belts worn exclusively by the Wallachians are also the work of Hungarian craftsmen in Transylvania. The embossed designs of these beautiful articles remind us of the masterpieces of Bookbinders' Art in the XVI-th and XVII-th Centuries,

Textile goods are woven of wool, hemp and lately of cotton. Weaving is purely an occupation for womenfolk and is practised in almost every home. Wool-lens are gray and white; the latter used to be dyed with different coloured dyes of vegetal origin, when coloured materials played a more important part in garments.

Trousers, coats and winterclothing, as the long and short top coats of the Siculians, and the long capes worn at Torockzó, are all made of white and gray homespuns. From coloured wool, rugs, carpets, haversacks and shawls are made. Beautiful carpets were made by the Siculians in former times. They excel in the variegated use and skillful treatment of wool, as the use of leathergarments — caps excepted — is no longer the fashion. The wearing of leathergarments is limited to but a few pieces and to certain regions of Transylvania. The Csángós still wear pretty furcoats. Of white cloth the cloaks (*szür*) and the plain outer garments, which generally have large collars, are mostly made in the Lowland (*Alföld*). The number of richly embroidered pieces is far smaller in Transylvania than in the Hungarian Lowland. Their adornment consists of black, red and green cloth applications. The cut of the garments and the adornments is however much the same as in those made in the Lowland. They are worn in Western Transylvania, in the Counties of Kolozs, Torda-Aranyos and Szolnok-Doboka. The striking adorn-

ments of the Sicilians male attire, which are made of plain cloth, consist of black, blue, green and red braid twisted in a military fashion and of similarly coloured cloth applications. They are most profusely used in the Udvarhely and Marosszék districts.

A variegated assortment of fine garments, trimmed in the same manner and made of better quality material are worn by both sexes at Toroczkó, where people dress according to season.

The high standard of Hungarian popular Art in Transylvania is best testified by the embroidery of textile goods. Underwear, as shirts, chemises, petticoats, pants which during summer work substitute all other clothing is made of linen. Of the same material are the tablecloths, the fancy shawls and numerous other articles used in the household. Linen used for decorative purposes has designs woven into it either in its own colour or of a different coloured thread. Red, sometimes black or blue are the colours mostly used for this purpose. The interlacing of these colours results in violet-crimson red shaded material, woven and used by women and girls for their skirts and shirt waists. Men's waistcoats are made of material of the same texture adorned with red, blue and black straight-lined designs. The beauty of white linen lies in the embroidery. The chemise, the table cloth, the pillowcase, the counterpane, the shawl etc. are all embroidered. On underwear the embroidery is always of uniform colour; the colours are red or black and sometimes blue. This is especially the case in the District of Toroczkó at Kalotaszeg, while in the Sicilian regions embroidery showing two or even more colours may be seen, especially on old specimens. The arrangement of coloured patches, which follow the lines of the body, especially in the embroideries made at Kalotaszeg, is very characteristic, as mentioned in the chapter dealing with ornaments. Among the Hungarians of Transylvania men's shirts are not embroidered at all or only very little. The same may be said about the chemises of the Sicilian women, on which however some pieces of lace substitute embroidery.

The classic regions of embroidery are the villages in the mountains of Counties Kolozs and Torda-Aranyos. There are three different kinds of embroidery, viz: threadsewn, after «written» designs and holework. The first follows warp and woof of the fabric, the second is independent from the texture of the material, the work being done along designs «written» with quill and soot. Finally in the third kind of embroidery holes made by unravelling the thread are hemmed and filled in according to the design desired.

The «written» embroidery is one of the most wonderfully perfect creations of the Hungarians in Transylvania and is an inexhaustibly rich source of the favoured subject of ornamentation, the Flower. The designs are «written» on the fabric by old women without much previous reflexion and without the aid of patterns, simply from ancient designs left over and collected during many generations. They are sewn with cord-stitch and the harmony of the material and technique result in the most beautiful ornamentations. The Toroczkó women are exceptionally clever in the clear and successful «writing» of bordered patches.

Lacework plays but an insignificant part. Shirt sleeves (cuffs) and pocket handkerchieves are hemmed with crochet work, especially by the Sicilians. Network laces are applied to the collar strings, on shawls and pillow cases at Kalotaszeg. The Toroczkó people are expert lace makers.

Transylvania's production of iron-ore in old times covered but a limited demand. The comparatively high price of iron is responsible for the development of wood construction, and iron industry could therefore only supply iron fittings instead of constructional iron. Looms, wagons, agricultural- and kitchen implements, pieces of furniture, houses, steeples, churches, mills driven by hand or water, power, presses and even wind mills were made all of wood, the latter having even wooden cog wheels. There are therefore no iron constructions characterizing the people, although now and then elaborately wrought window rails, latches, locks and padlocks may be seen. Black-smith's work is done mostly by Gypsies and Hungarians.

Tin and lead castings are only used for a single article. The Hungarians make richly adorned spindle weights, spindle rings of such material.

Precious metal does not play an important part in the peasant world on account of its high cost, and thus the silversmith's Art of the middle ages, renowned all over Europe has not produced valuable articles among the people. Hungarian peasants are not fond of substitutes; large fancy copper buckles and belts are only worn by the Csángós, who like to adorn themselves with foreign ornaments. The love of glittering objects, which characterizes the peoples of the Balkans and of Wallachia, where the peasants adorn their broad hip belts with all kinds of glittering copper pieces, military belt buckles, small cog-wheels in some cases found on the wayside, and where girls wear a chain of old coins and glass beads with a silvery and golden lustre, on their bosom, trimming their costumes with buttons fitted with a small mirror in the centre, is not a Hungarian custom. The only jewel favoured by the Hungarian girls of Transylvania is a string of red corals.

There are some other kinds of material of which articles worthy of interest are made by the people, as reed, straw, twigs, tinder etc. From these, shades, handbags, baskets, back rails for wagons, caps, hats, harvester's wreaths and other articles are made.

Holidays may also give an impulse to Art. For Easter, eggs are dyed to a red colour and there are mostly ornaments with floral and bird designs on them. About Christmas when the Crib of Bethlehem is built after ancient tradition as transmitted by the Hungarian chroniclers, the most rudimentary theatrical requisites are seen in the costumes of the play actors. The main figure in the play is the King, dressed of course like a Hungarian Hussar, with a helmet, a braided uniform and a sabre.

★

Popular Art is not *Part pour Part*. Its motives are time, place, age and opportunity and it will only flourish where it is deeply rooted. These specimens of Art selected at random from their surroundings are made without a sense of the natural and without a realistic background. These articles made with a longing for beauty and with old technique, deriving from an inherited wealth of expressive subjects, can only produce a smooth and pleasing harmony in real life, viz: worn by man or woman, in the street, at church, in the house or in the yard. Groups of inhabitants of one village and their uniform costumes produce a wonderful effect by the profusion of colour. The uniformity of costumes is not always the

result of a uniform sense of beauty, but is also dictated by moral pressure, which does not permit of extravagance, but requires a uniformity in all details in the appearance of people of the same sex according to their age and standing. The close kinship of the people is strikingly manifested by their assembling on holidays at church, on the playgrounds or on the village square. The picture in County Kolozs differs from the one in Counties Szolnok-Doboka, Csik, Brassó or Udvarhely. The sometimes vivid colours of furniture, embroidery, table cloths, of beds with coloured bedding laid high, painted shelves, the rugs, the carved and coloured chests, the clothes hanging on nails, fade to a beautifully harmonious picture by the light of the logs burning in the open fire-place or in the dim light filtering through two little windows with pots of flowers on the sill. And when we get to the Cemetery, there, surrounded by trees, under the slender wooden tower and over the tombs, everywhere, carved wood is only seen. There is a calm harmony coupled with wise reconciliation of Desire, Possibility, Life and Nature without any marks of exaggeration, of exertion or of obstinacy.

Just enough beauty to embellish life.

Charles Viski.

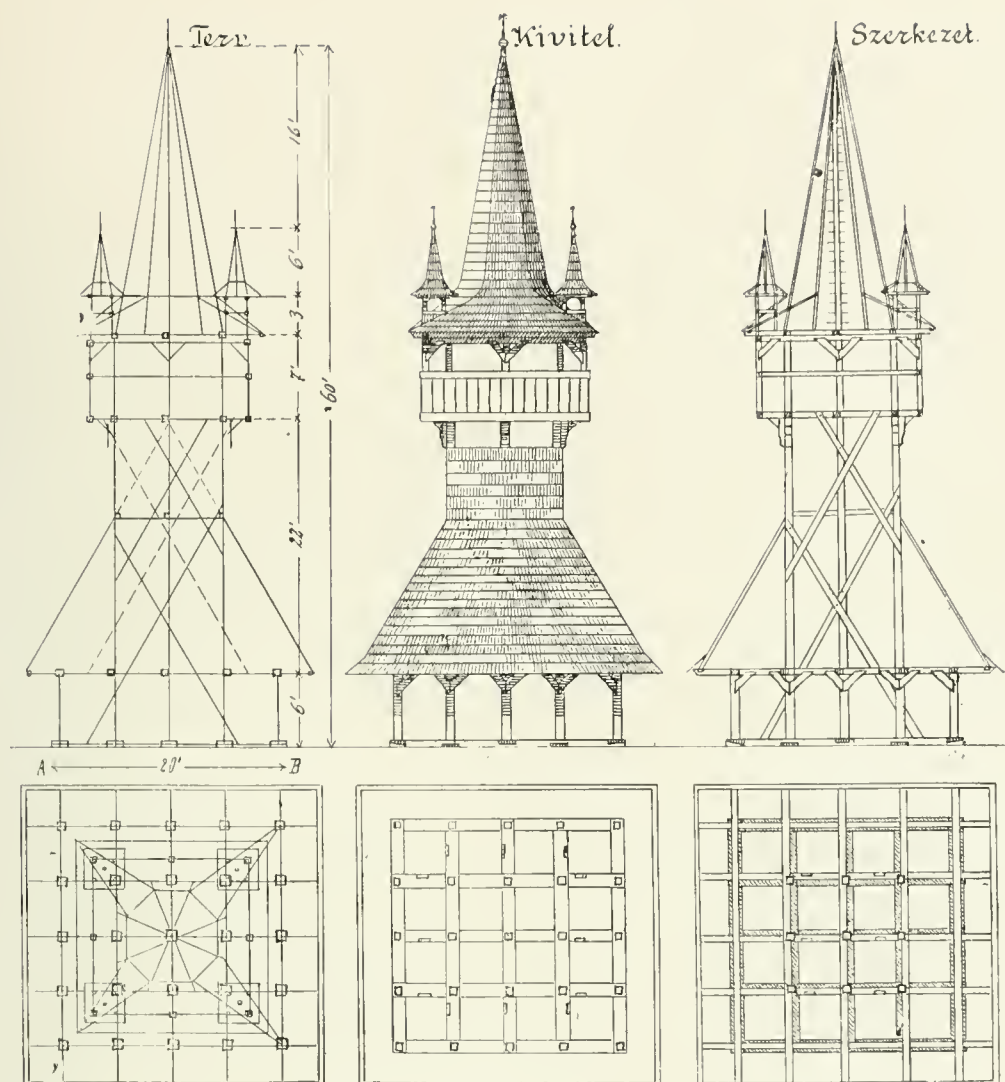

2.

3.

4.

De ut: vi. 3347 4 7
 De ut. vi. 3347 4 7
 3347 4 7 3347 4 7 3347 4 7
 3347 4 7 3347 4 7 3347 4 7

5.

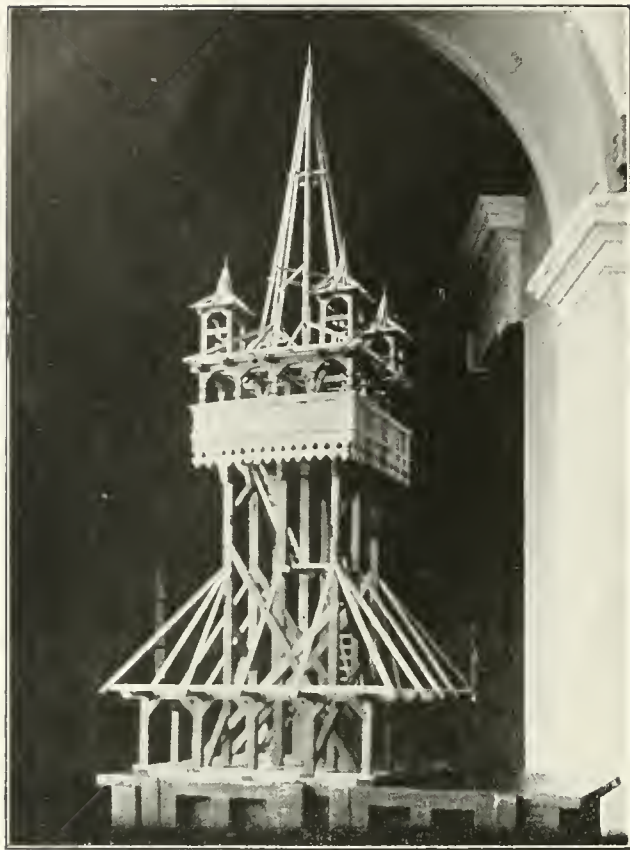

Fig. 8.

9.

10.

11.

12.

13.

Foragókó

Ex

16.

17.

18.

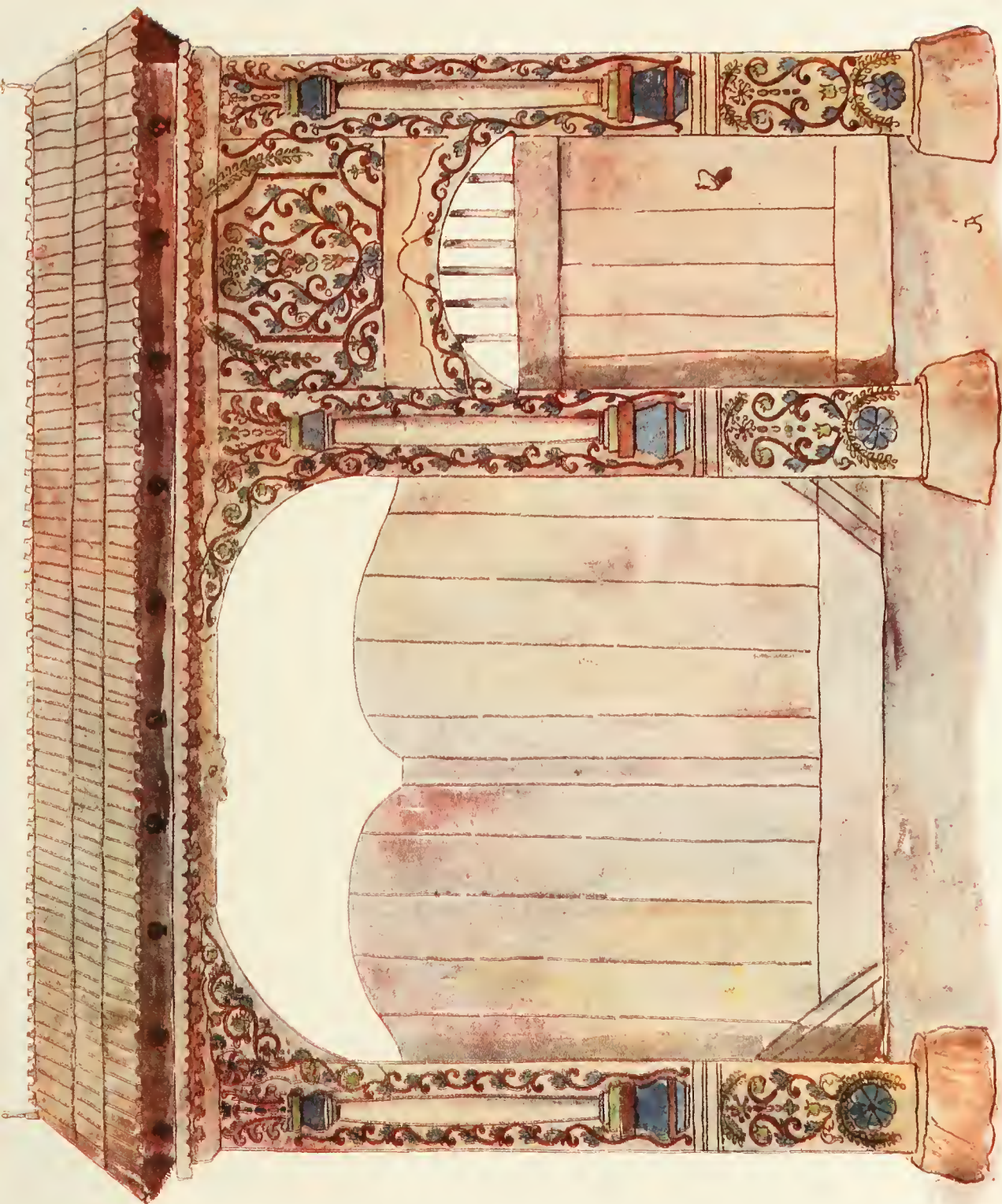
19.

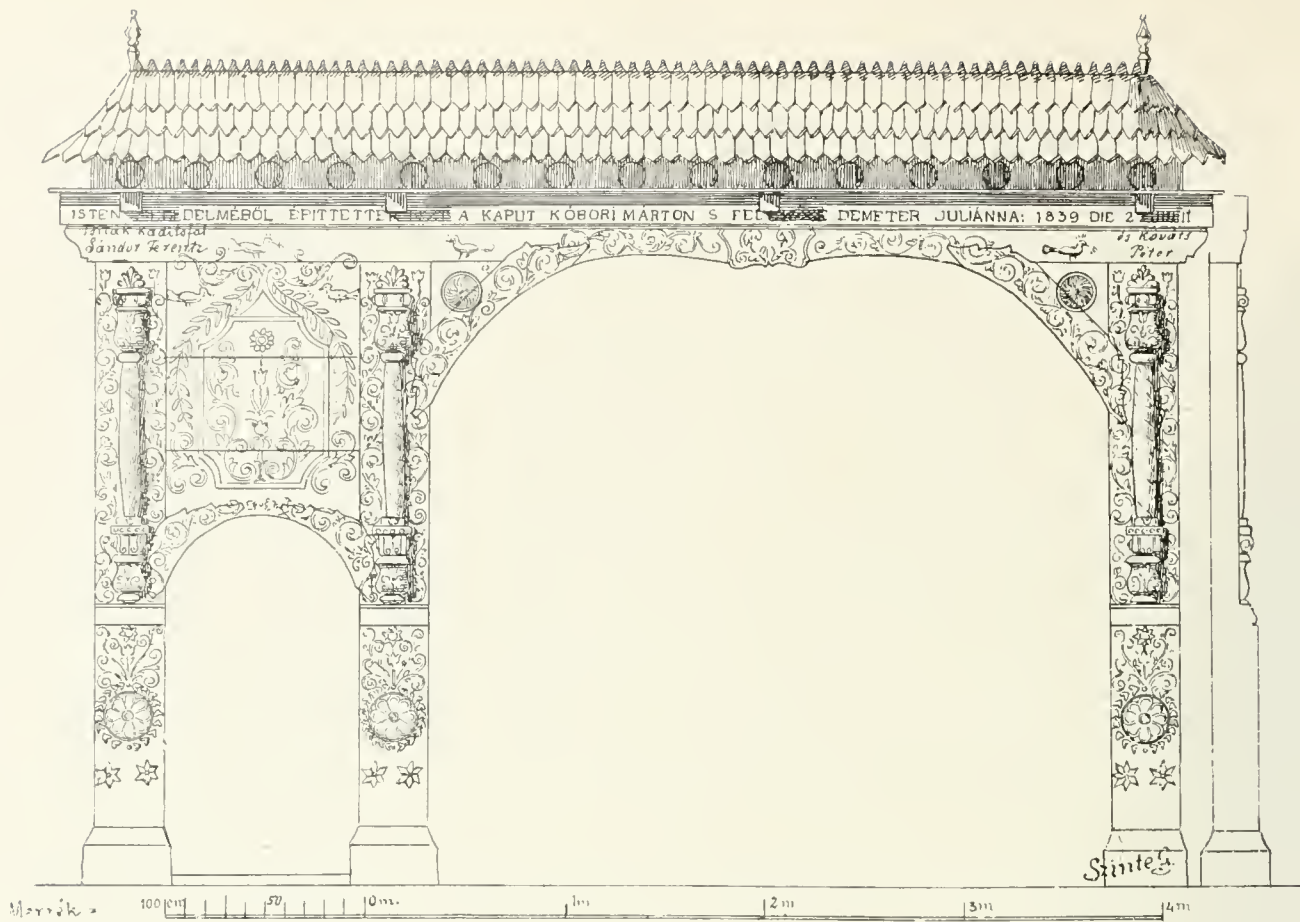

20.

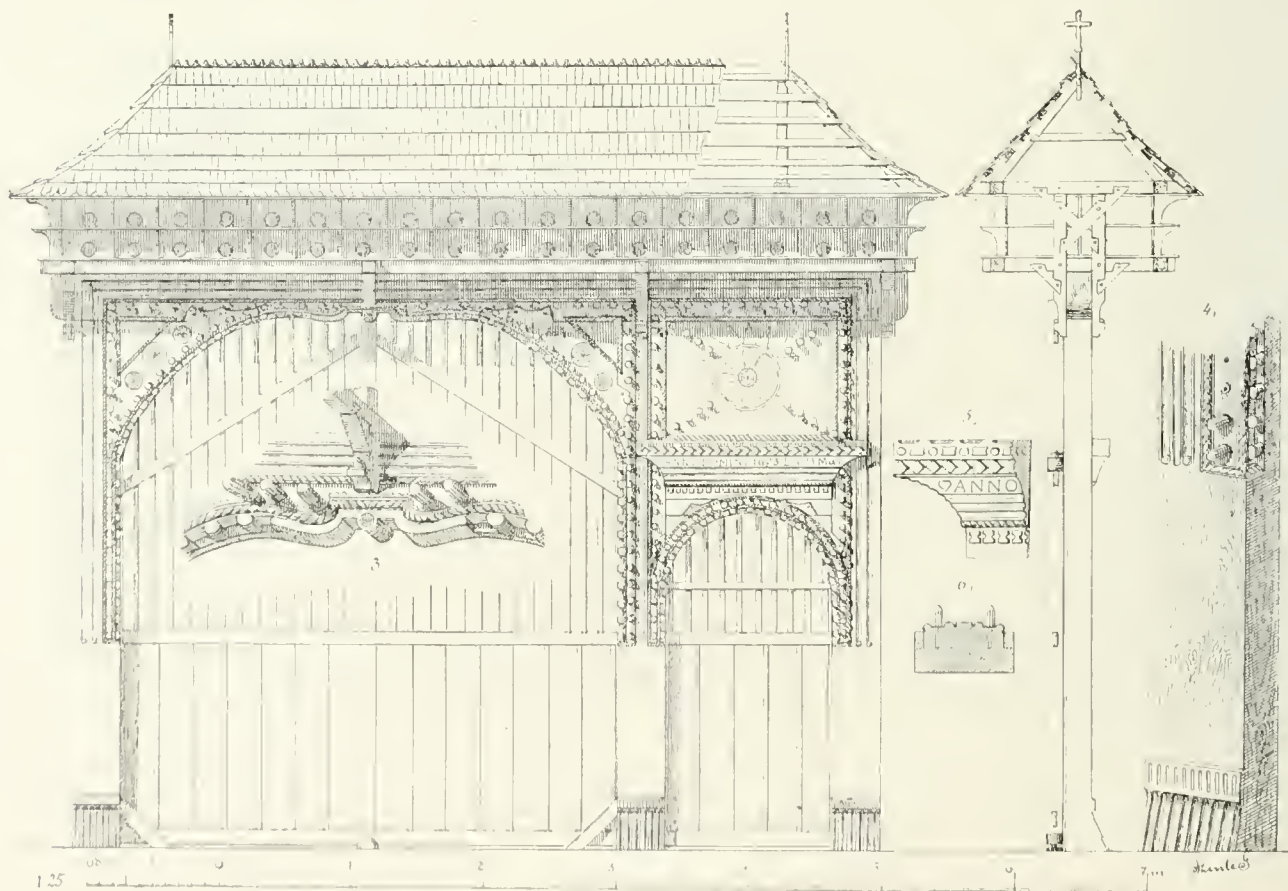

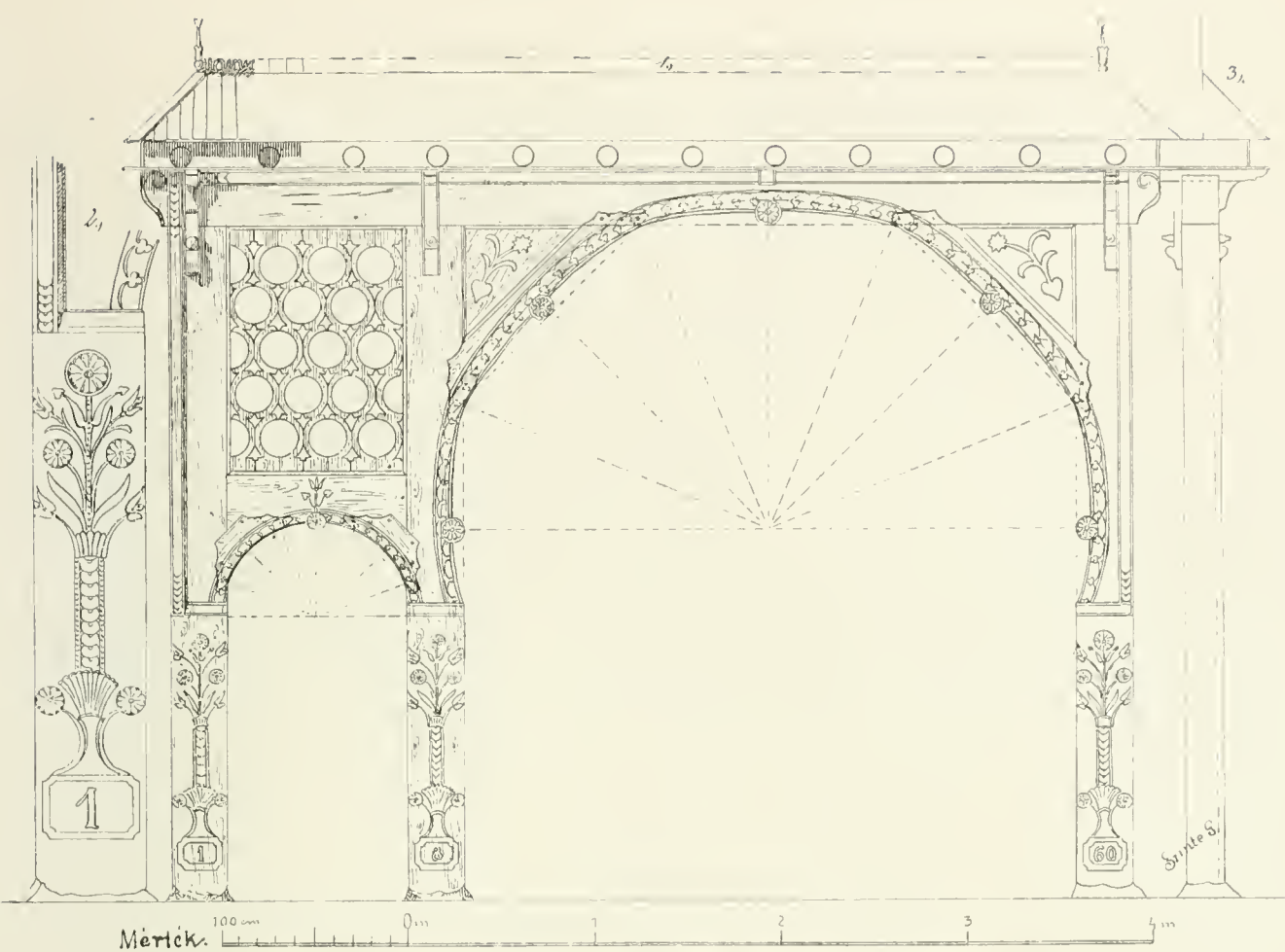

26.

27.

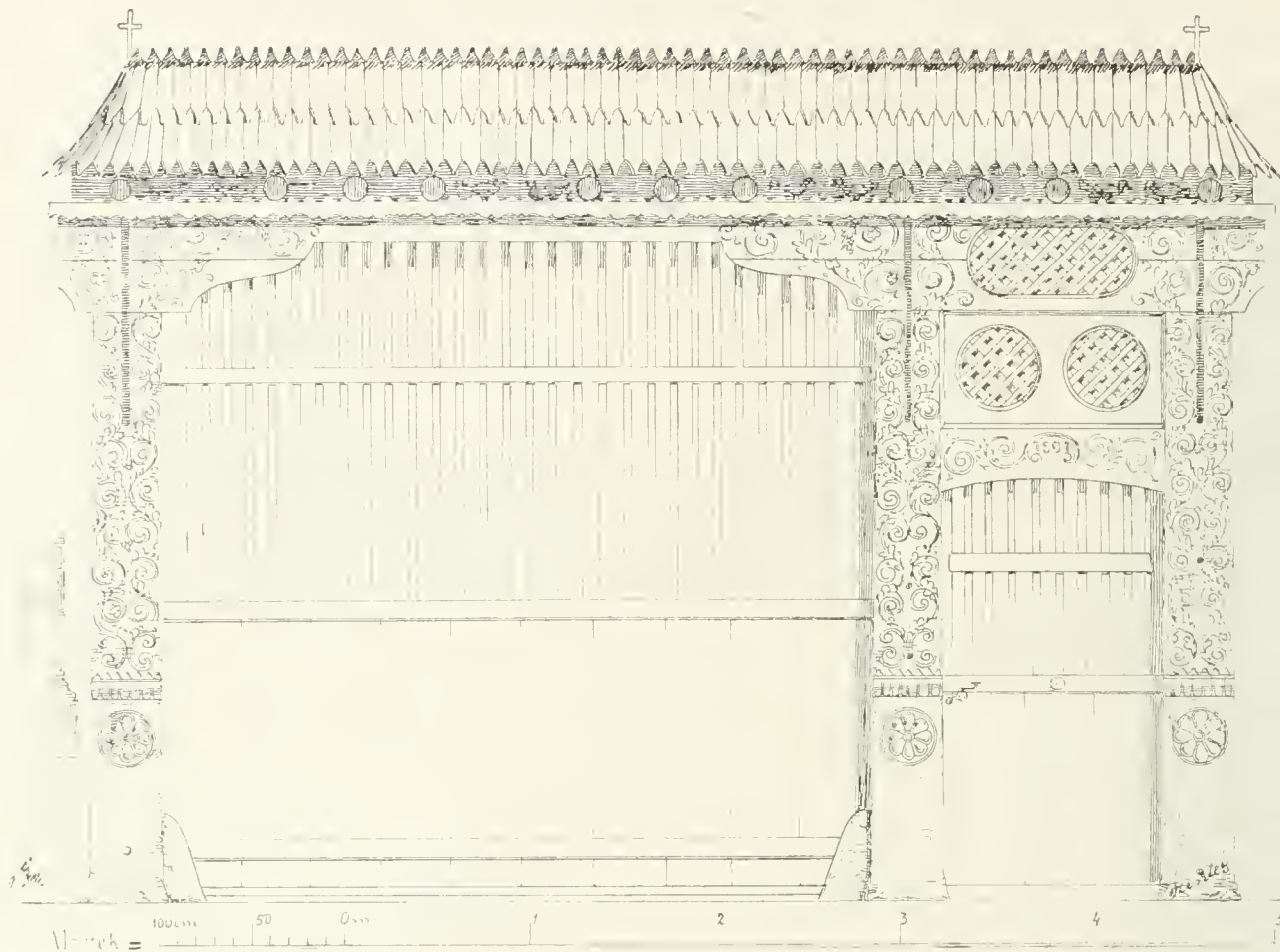

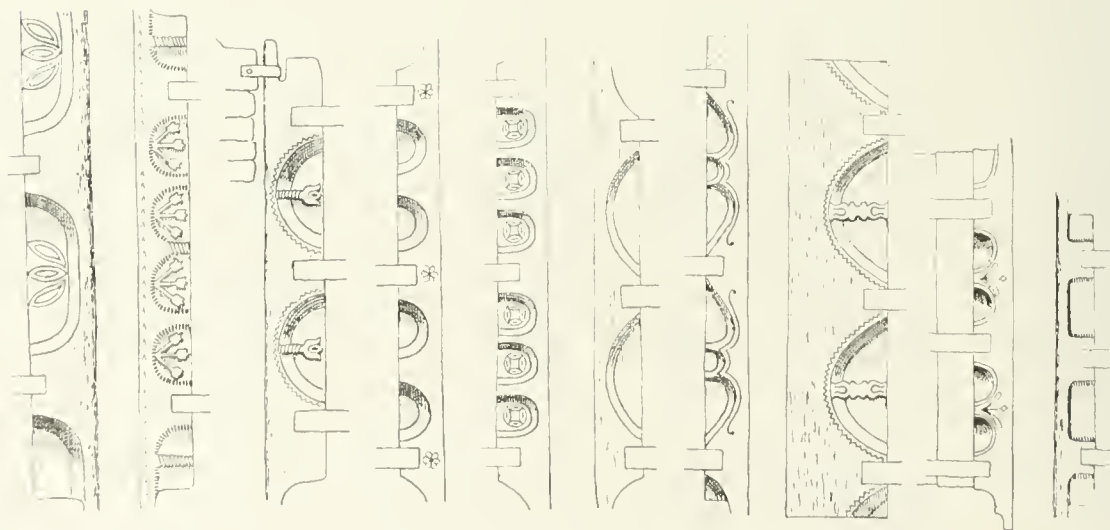
28.

29.

30.

31.

32.

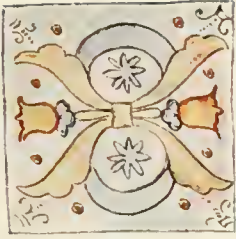
33.

34.

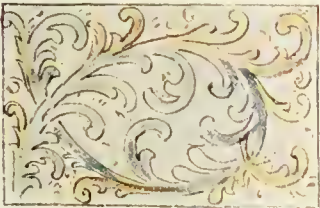
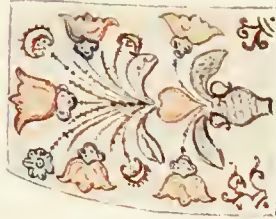

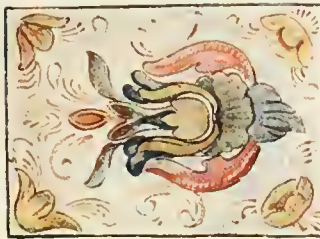
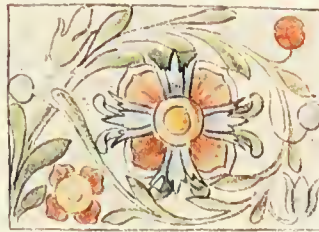
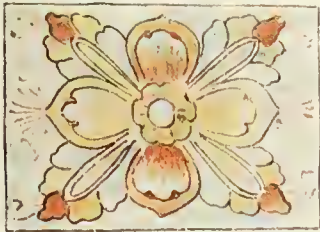
2

26 a.

26.

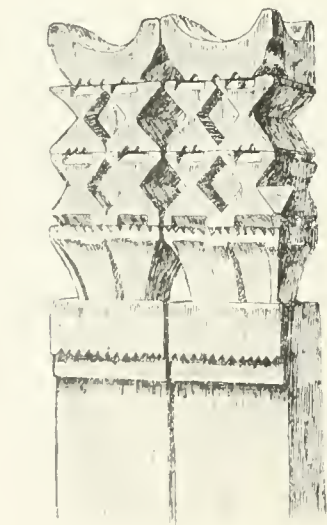

37.

38.

Fig. 39. A.

39.

40.

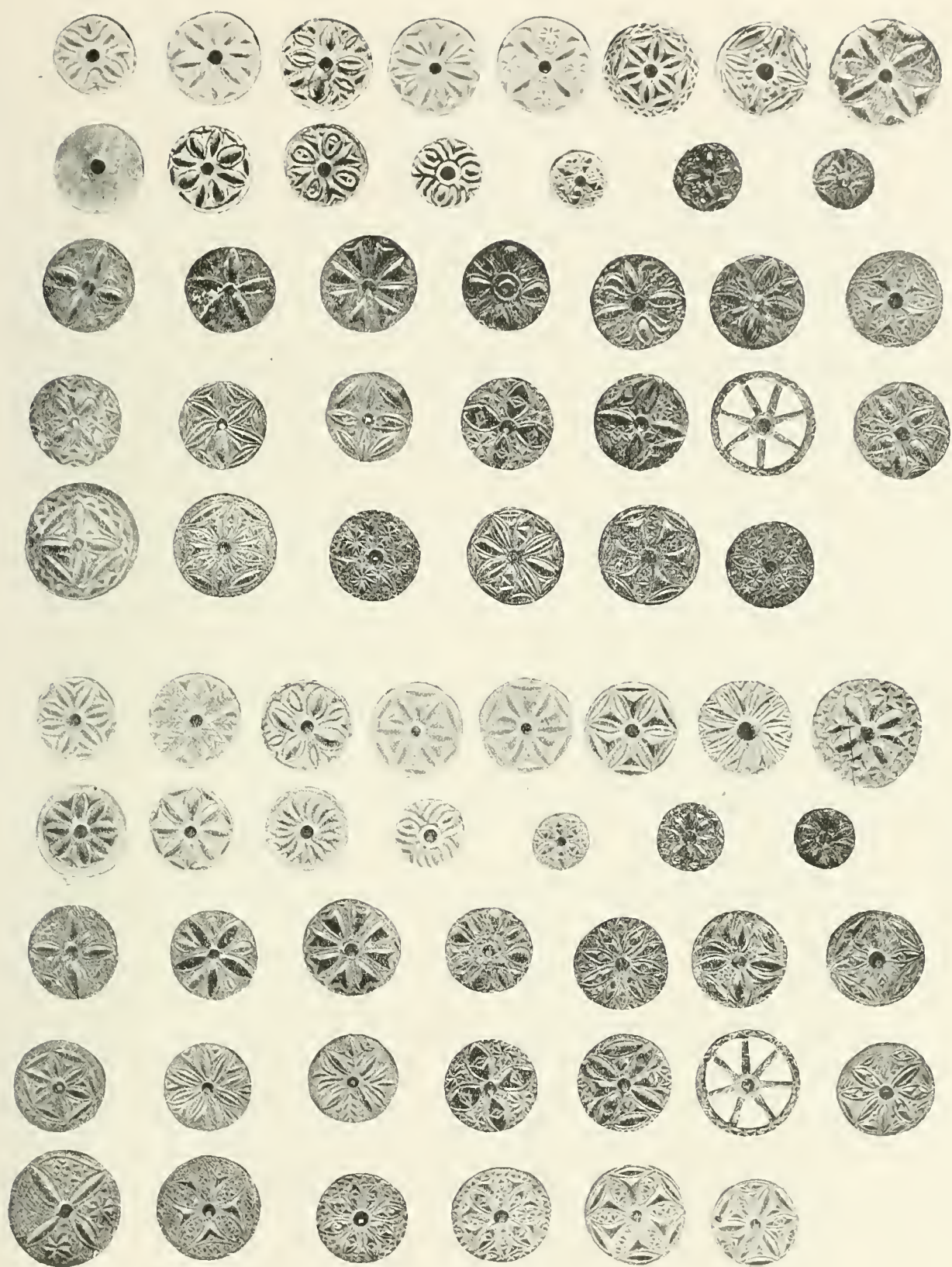
41.

42.

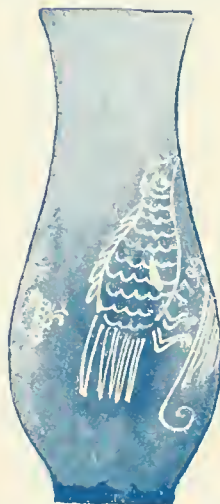

72.

73.

74.

75.

76.

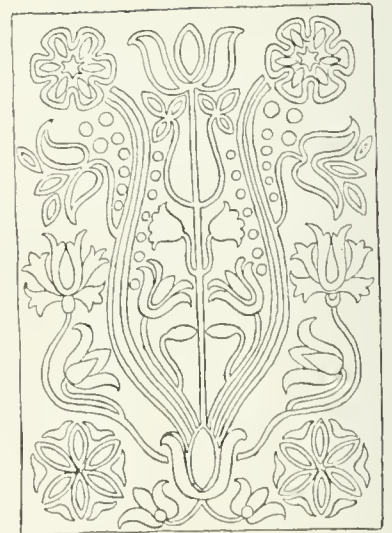
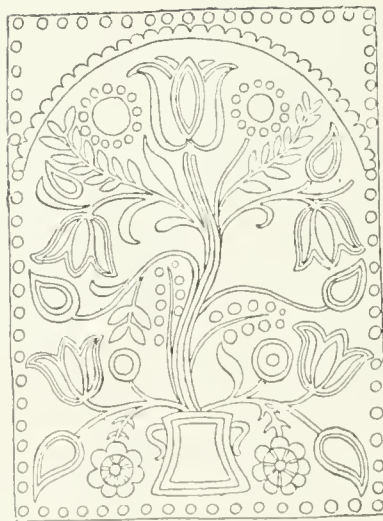
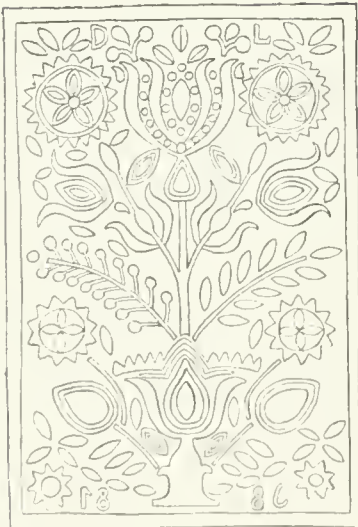
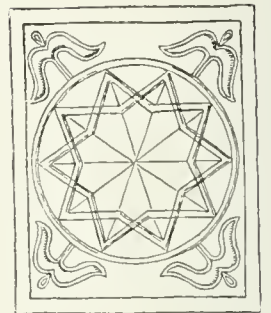
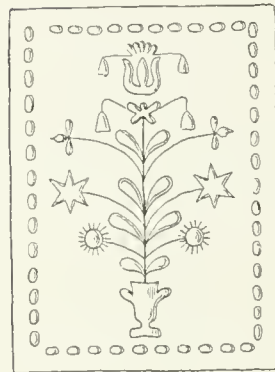
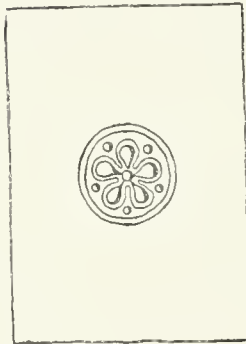
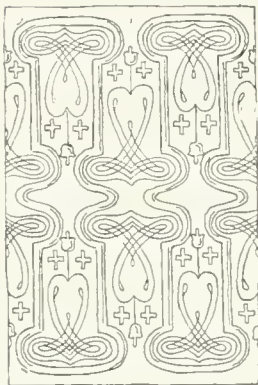
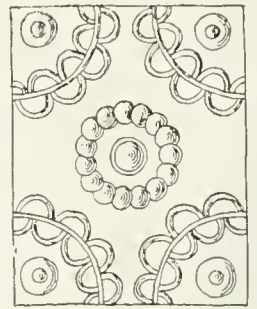

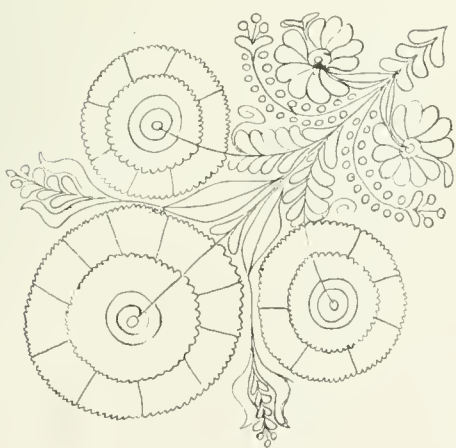

Toroczko 905

85.

86.

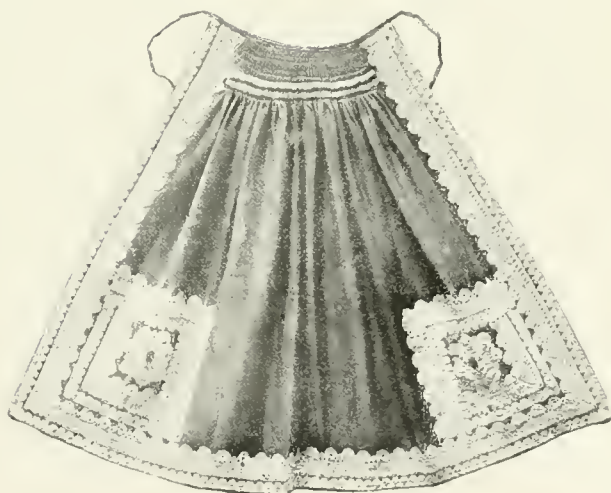
87.

88.

89.

90.

91.

92.

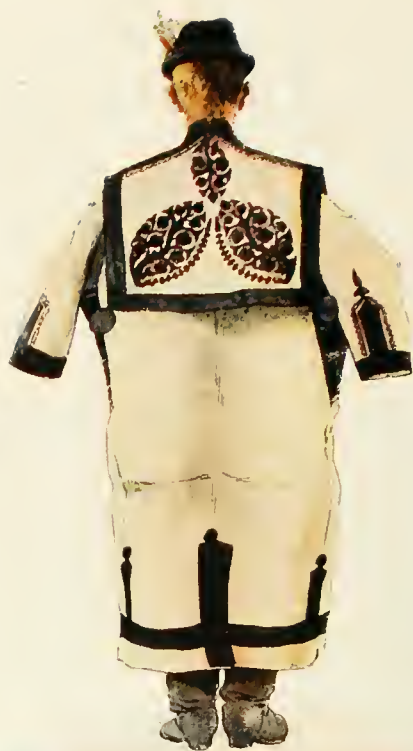

96.

97.

Sinésfy Miklós
Kisvándor János
Törökös

7. 11. 7

József
Kisvándor János

Székely István
Kisvándor János
Törökös

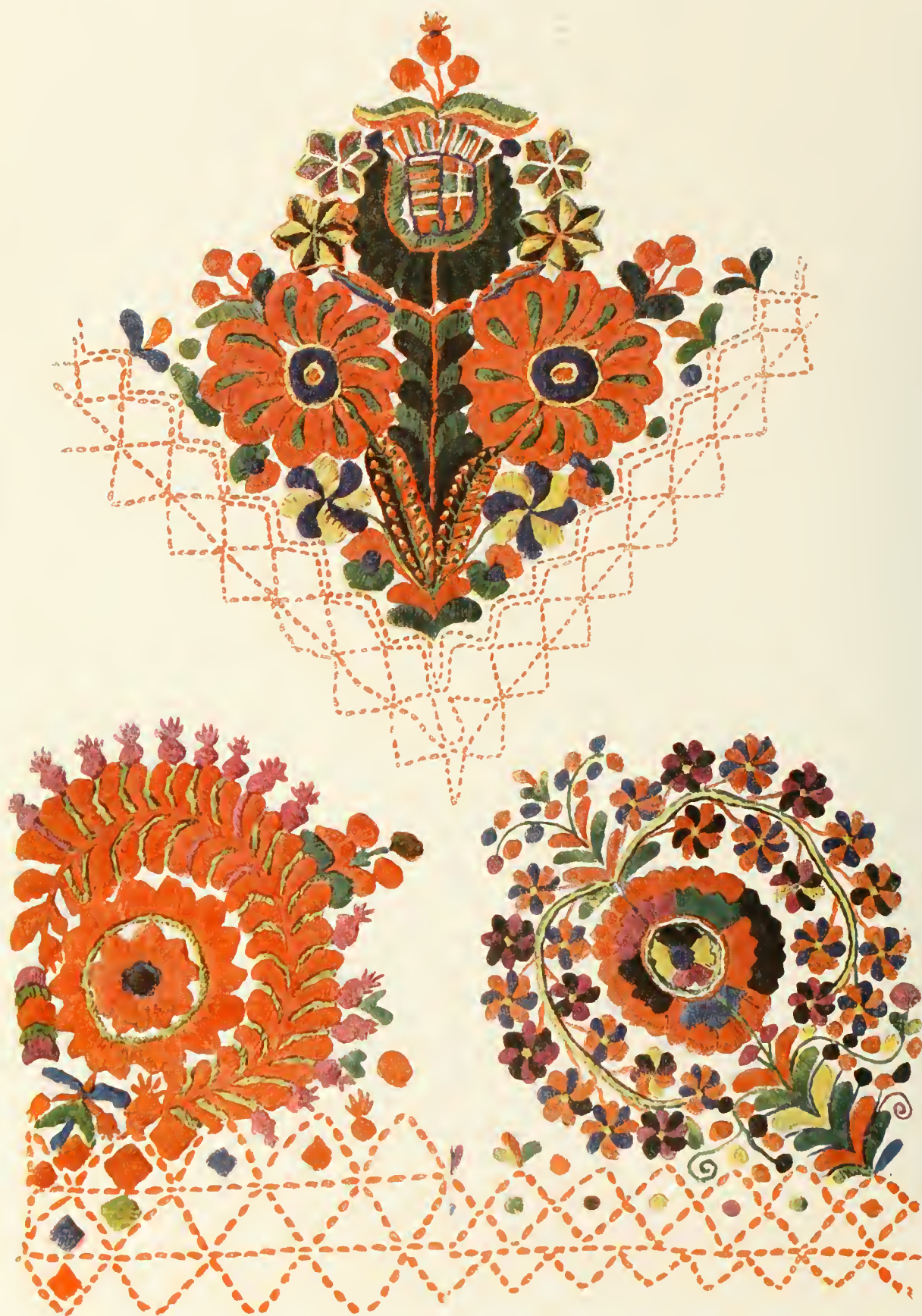
107.

108.

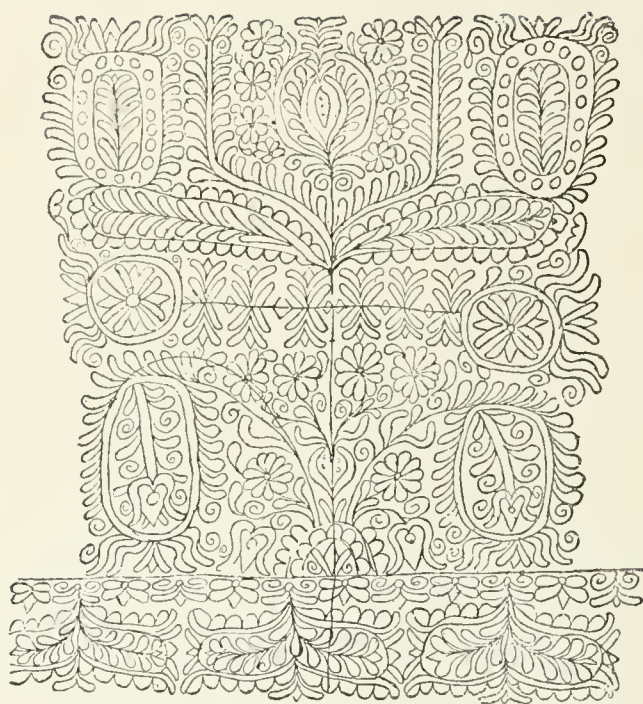
109.

114.

115.

A KÉPEK MAGYARÁZATA.

1. Templomozás Körösfőn.
2. Ref. templom. Ketesd.
3. A ref. templom tornya. Bánfi-Hunyad.
4. A ref. *harangláb* (torony) szerkezetének rajzai. Magyar-Bikal.
5. Az enlaki unitárius templom 1668-i rovás-írással felirata és első megfejtése: *Georggius Musnai csak egy az Isten Deut. VI.* — (Sebestyén Gyula olvasata szerint: *Egy az isten. Deut (eronomium): VI. Georggius Musnai deják Énlakán.*
6. Ref. templom. Magyar-Valkó.
7. Háromszék-megyei székely falu: Mikófalva.
8. A bikali templom favázának modellje.
9. A ref. templom fasisakos kőtornya. Fel-Torja.
10. Régi kismemesi kúria. Gyerő-Monostor.
11. Székely ház az udvar felől. Homoród-Szent-Pál.
12. Ház az udvar felől. Az ajtón díszesen faragott *cserény* (külső rács-ajtó). Magyar-Bikal.
13. Székely ház az ucca felől nagy kapuval. Patakfalva.
14. Ház festett elejű tornáccal. Nyárszó.
15. Régi borona ház. Toroczkó.
16. Székely ház. Kovászna.
17. Uccasor. Betlenfalva.
18. Uccarészlet. Nagy-Bacson.
19. Székely porta. Köpecz.
20. Fedéldíszítések. Nagy-Almás.
- 21—24. Kiskapuk. Damos, Zsobok. — Nagykapu. Magyar-Valkó.
25. Székely nagykapu. Máréfalva.
26. Székely nagykapu. Székely-Udvarhely.
27. Székely nagykapu 1673-ból. Mikháza.
28. Székely nagykapu. Csík-Szent-Márton.
29. Székely nagykapu. Farczád.
30. A fakapuk minéljára készült székely kőkapu; (födérlésze fa). Oroszhegy.
31. *Csűr*kapuk faragott sarka. Siklód.
32. Ucca-széle. Csík-Menaság.
- 33—34. Udvar. Darócz, Nyárszó.
35. Székely ház belseje. Gyergyó-Alfalu.
36. Az unitárius templom mennyezetének kockái. Bögöz.
- 36a.) A kath. Jézus-kápolna mennyezetének kockái. Székely-Udvarhely.
37. Ref. temető. Köpecz.
38. Kath. temető. Oroszhegy.
39. (Temetői) fejfák. Magyaró-Kereke.
40. Öreg faragó ember kész munkájával, vésett díszítésű asztallappal. Körösfő.
41. A ref. templom szószéke. Magyar-Valkó.
42. *Leveles* (egyszárnyú) kapuk «goml»-jai (középfájának felső végei). Zsobok.
- 43—44. Vésett, festett jármok. Damos.
- 45—46. Festett fiókos székek. Gyerő-Monostor.
- 47—51. Festett székek. Mákó, Bikal, Vista. — Hímes fonókerék. Mákó.
- 52—54. Székely házak faragott meslergerendái. Siklód.
55. Hímes szövőszék. Körösfő.
56. Gyertyalartók fából. Magyar-Bikal, Darócz, Damos, Nyárszó, Gyerő-Monostor.
57. Asztal. Körösfő.
58. Asztal. Toroczkó.
- 59—64. Festett polc, üveges. Gyerő-Vásárhely, Mákó. — *Tulipántos ládák*. Mákó.
- 65—67. Székely *tilipántos ládák*. Derzs.
68. Hímes kaptisztítók. Kalotaszeg.
69. *Karikók*, (orsónehezékek) alabástromból, ónból, ólomól, fából. Bogártelke.
70. Régi székely eszeréptányérok. (Magy. Iparműv. Múz. gyűjt. Budapest.)
71. Kék alapon fehér szgraffitós díszű edények; főként a székelyek között elterjedtek. (Magy. Iparműv. Múz. gyűjt. Budapest.)
72. Székely *bokály*-ok (eszerépkancsók). Székelyföld.

73. Cserép tojástartló. Bánfi-Hunyad.
74. Zöldmázás cserép vőfélykulacs. Bánfi-Hunyad.
75. Cserépedények. Toroczkó.
76. Régi cseréptányérok. Bánfi-Hunyad.
77. Régi székely cserépedények. (Magy. Iparműv. Múz. gyűjt. Budapest.)
78. *Kályha* vagy *cserépes* (cserép füstfogó.) Toroczkó.
79. Füstfogók csempéi. Siklód, Gyerő-Monostor.
80. Lúd- vagy sastollal egyenesen az anyagra rajzolt spontán díszítménytervek *mejjrevaló* (bőrmellény) és menyasszonyi fátyolsarok számára. Nevük: *írás*. Kismesterek és főként öregasszonyok készílik.
81. A kapuban. Körösfő.
82. Csángó-székely bunda. A család tagjai házilag készítik, díszítik. Déva.
83. *Mejjrevalók* (bőrmellények); színes (sárga, piros, zöld, fekete) bőrapplikációval díszítve, selyemmel, pamuttal hímézve. Kolozsmegyei magyar falvakból.
84. Ugyanaz. Ugyanonnan.
85. Csoportkép. Toroczkó.
86. Öreg székely pár. Szent-Ábrahám.
87. *Szür* oldalról. Körösfő.
88. Székely *mejjrevaló* (bőrmellény) hímzése. Homoród-Almás.
89. Hétköznapos női viselet. Kenderhéhelés (fésülés). Kolozs-megyei magyar falvak.
90. Kötény. Zentelke.
- 91—92. Leányviselet. Kalotaszeg. (Kolozsmegyei magyar falvak.)
93. Leányviselet. Torda-Szent-László.
94. Varrogató öregasszony. Magyaró-Kereke.
95. Munkában; kendertilolás. Magyaró-Kereke.
96. Székely leány és legény. Siklód.
97. Női viselet; rókamálos palást. Toroczkó.
- 98—99. *A szür* elülről és hátulról. Bánfi-Hunyad.
100. Menyecske. Kalotaszeg.
101. Leány pártában. (Jobb karján ünnepi szokás szerint színes kendőt tart.) Kalotaszeg.
- 102—105. Női és férfi viseletképek. Toroczkó.
106. Magyar iparművészeti munkára alkalmazott kalotaszegi varrottas-motívum.
- 107—108. *Írás után való* varrottasok. Kolozsmegyei magyar falvak.
109. Magyar iparművészeti munkára alkalmazott kalotaszegi varrottas-motívum.
- 110—112. Menyasszonyi fátyol sarkának hímzése. Kolozsmegyei magyar falvak.
113. Menyasszony. Bánfi-Hunyad.
114. Hímzés számára készült *írás* (előrajz.) Asszonyi munka. Toroczkó.
115. Székely asszony szövőszerszámai. Székelyföld.
116. *Szálán varrott* (szálolvasással varrott) női kézimunka. Toroczkó.
117. *Írás után való* varrottas. Toroczkó.
118. *Írás* varrottas számára. Toroczkó-Szent-György.
- 119—120. Régi székely varrottasok. (Székely Nemzeti Múzeum, Seps-Szent-György.)
121. Temető. (Az előtérben hajadon fejféja). Kalotaszeg.

ILLUSTRATIONS.

1. Going to Church. Körösfő.
2. Reformed Church at Ketséd.
3. Steeple of the Reformed Church at Bánffy-Hunyad.
4. Constructional drawing of the «Bellstand» (Tower) of the Reformed Church at Magyar-Bikal.
5. Notch-writing of 1668 in the Unitarian Church at Enlak and its first interpretation: «Georgyius Musnai There is but one God Dent IV. According to the reading of Julius Sebestyén: «One is God Dent (cronomium) VI. Georgyius Musnai student at Enlak.
6. Reformed Church at Magyar-Valkó.
7. Sicilian village in the County of Háromszék called Makfalva.
8. Model of wooden frame of a Church at Bikal.
9. Stone tower with wooden helmet. Reformed Church at Felső-Tarja.
10. Old manorhouse at Győr-Ménfőcsanak.
11. Sicilian house as seen from the yard at Homoród-Szent-Pál.
12. House seen from the yard. Beautifully carved wicket. Magyar-Bikal.
13. Sicilian house with large gate seen from the street. Palakfalva.
14. House with painted corridor at Nyárszó.
15. Old harrow house at Torockó.
16. Sicilian house.
17. View of a Street at Betlenfalva.
18. Portion of a street at Nagy-Bacson.
19. Sicilian house at Köpecz.
20. Roof ornamentation at Nagy-Almás.
- 21—24. Small gates at Damos, Zsobok, Nagykapu, Magyar-Valkó.
25. Sicilian large gate at Máléfalva.
26. Sicilian large gate at Székelyudvarhely.
27. Sicilian large gate of 1673 at Mikháza.
28. Sicilian large gate at Szent-Márton.
29. Sicilian large gate at Farczád.
30. Sicilian stone gate resembling wooden gates (Top made of wood) at Oroszhegy.
31. Carved corners of barn-gates at Siklód.
32. Wayside view at Csík Ménaság.
- 33—34. Yards at Darócz and Nyárszó.
35. Interior of a Sicilian house at Gyergyó-Alfalu.
36. Case-work ceiling of the Unitarian Church at Bögöz.
- 36a. Case-work in the ceiling of the Roman Catholic Christ-chapel at Székely-Udvarhely.
37. Cemetery of the Reformed Church at Köpecz.
38. Roman Catholic cemetery at Oroszhegy.
39. Wooden Church-yard crosses at Magyar-Kereke.
40. Old man with a piece of finished work. (A table top showing chiselled ornaments) at Körösfő.
41. Pulpit of the Reformed Church at Magyar-Valkó.
42. Knobs of a one-winged gate. (Upper ends of the middle board) at Zsobok.
- 43—44. Carved and painted yokes, Damos.
- 45—46. Painted chests of drawers with seat on top. Győr-Ménfőcsanak.
- 47—51. Painted chairs. Makó, Bikal, Vista. Painted spinning wheel, Makó.
- 52—54. Carved main beams of Sicilian houses. Siklód.
55. Painted loom. Körösfő.
56. Wooden candlesticks. Magyar-Bikal, Darócz, Damos, Nyárszó, Győr-Ménfőcsanak.
57. Table. Körösfő.
58. Table. Torockó.
- 59—64. Painted shelves for glass-ware. Győr-Ménfőcsanak, Makó. Chests with Tulip designs. Makó.
- 65—67. Sicilian chests with Tulip designs. Derzs.

68. Painted hoe-cleaners Kalotaszeg.
69. Spindlerings of Alabaster, tin, lead and wood. Bogártelke.
70. Old Sicilian earthenware plates. (Collection of the Museum for Applied Arts at Budapest.)
71. Crockery with white «Sgraffito» designs on blue ground. Used mostly by Sicilians. (Collection of the Mus. f. Applied Arts Budapest.)
72. Sicilian jugs.
73. Earthenware egg-stand. Bánffy-Hunyad.
74. Best man's vine flask. Bánffy-Hunyad.
75. Crockery. Toroczkó.
76. Old earthenware plates. Bánffy-Hunyad.
77. Old Sicilian crockery. (Collection of the Museum for Applied Arts at Budapest.)
78. Stove, also called smoke consumer (built of tiles) Toroczkó.
79. Tiles of smoke consumers. Siklód, Győr-Ménfőcsanak.
80. Designs drawn on material with quill. Leather waistcoat and corner of a bridal veil. This work is called «writing» and is mostly done by small craftsmen and old women.
81. At the gate. Körösfő.
82. Csángó-Sicilian fur coat. Made and adorned by members of the family. Déva.
83. Leather waistcoats with yellow, red, green, black cloth applications and embroidered in silk and cotton. From Hungarian villages in the County of Kolozs.
84. Dto.
85. Croup at Toroczkó.
86. Old Sicilian married couple. Szent-Ábrám.
87. Cloak seen from the side, Körösfő.
88. Waistcoat embroidery. Homoród-Almás.
89. Females' week day attire. Hemp carding in Hungarian villages. County Kolozs.
90. Apron. Zentelke.
- 91—92. Girls' costume. Kalotaszeg (County Kolozs).
93. Girls' costume. Torda-Szent-László.
94. Old woman sewing. Magyaró-Kereke.
95. At work. Hemp scutching. Magyaró-Kereke.
96. Sicilian girl and young man. Siklód.
97. Female attire. Coat trimmed with fox. Toroczkó.
- 98—99. Cloak, front and back view. Bánffy-Hunyad.
100. Young wife. Kalotaszeg.
101. Girl with head dress.—With coloured shawl on her right arm, as carried on holidays. Kalotaszeg.
- 102—105. Costumes of both sexes. Toroczkó.
106. Embroidery subjects of Kalotaszeg. (Applied Art.)
- 107—108. Embroidery after «written» designs. (County Kolozs.)
109. Same as 107.
- 110—112. Embroidered corners of bridal veil. County Kolozs.
113. Bride. Bánffy-Hunyad.
114. «Written» design for embroidery, by Toroczkó women.
115. Weaving utensils of Sicilian women.
116. «Thread sewn» Embroidery Toroczkó.
117. Embroidery after «written» designs. Toroczkó.
118. Same as 115. Toroczkó-Szent-György.
- 119—120. Old Sicilian embroideries. (Collection of National Museum at Sepsiszentgyörgy.)
121. Cemetery. (In the foreground, cross of a girl) Kalotaszeg.

UNIVERSITY OF CALIFORNIA LIBRARY

Los Angeles

This book is DUE on the last date stamped below.

REC'D LD-URL
OL SEP 24 1973
OCT 1 1973

OL. APP 19 1972
MAR 12 1972

NON-RENEWABLE

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

12

3 1158 00167 6146

UC SOUTHERN REGIONAL LIBRARY FACILITY

D 000 766 648 0

